

บทที่ 1

บทนำ

1. ประเด็นปัญหาและความสำคัญในการศึกษา

ป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสังคม เพราะป่าคือสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตของมนุษย์และมวลชีวภาคทั้งหลาย แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าสังคมนั้น ๆ จะมีวิธีการใช้และความสามารถในการควบคุมและจัดการป่าแค่ไหนและอย่างไร ในกรณีของสังคมไทยนั้น ผู้คนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมจึงต้องพึ่งพาป่ามากเป็นพิเศษ ทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าโดยตรง เช่น การใช้ผลผลิตจากป่า และการใช้ประโยชน์ทางอ้อม คือ อาศัยป่าเป็นแหล่งน้ำและเป็นศูนย์รวมในการควบคุมฤดูกาล แต่ในช่วง 30 ปีของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ป่าได้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว จากการเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายพื้นที่เพาะปลูกและที่อยู่อาศัยเข้าไปในพื้นที่ป่า และการใช้ประโยชน์จากป่าในเชิงพาณิชย์มากขึ้น

หากจะได้พิจารณาถึงชนิดของป่าในเมืองไทยแล้ว นับได้ว่าเป็นป่าเขตร้อน มีพืชพรรณธัญญาหารขึ้นอยู่หลากหลาย และมีลักษณะของป่าแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค หรือแม้แต่ในบริเวณพื้นที่เดียวกันก็ตาม จากความหลากหลายของชีวภาคนี้เอง ทำให้ป่าเป็นที่พึ่งพาของมนุษย์มาแต่ดึกดำบรรพ์ จึงทำให้มนุษย์กระจัดกระจายอยู่ในป่า โดยเฉพาะป่าที่ถูกกำหนดให้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติทั่วประเทศประมาณ 12,073 หมู่บ้าน หรือประมาณ 1.5 ล้านครอบครัว (วัชรินทร์ สมานจิต 2528 : 2) และชุมชนที่อาศัยอยู่กับป่าก็ได้สร้างกฎเกณฑ์บางอย่างที่ได้พัฒนาขึ้นมาด้วยกันสำหรับควบคุมและจัดการทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีพเพื่อให้สังคมชุมชนแต่ละชุมชน โดยเฉพาะชุมชนบ้านปาดั้งเดิมซึ่งมีอายุ 50 - 100 ปีขึ้นไปนั้น ถูกพบว่าเป็นชุมชนที่พึ่งพิงตนเองในรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่ขึ้นอยู่กับระบบวัฒนธรรม ความเชื่อ ภายใต้อิทธิพลของระบบเครือญาติ และระบบอาวุโส (เสน่ห์ จามริก 2534 ค : 21 - 22)

สำหรับป่าในภาคเหนือโดยเฉพาะป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง (เนื้อที่ประมาณ 765,950 ไร่ ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2515) นั้น นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นป่าต้นน้ำลำธารของ

แม่น้ำปิง ถือได้ว่าเป็นป่าที่จะเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนทั้งภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร ยิ่งกว่านั้น ป่าแห่งนี้ยังมีสภาพป่าค่อนข้างสมบูรณ์ และมีทัศนียภาพสวยงามอีกด้วย แต่ปรากฏว่าในเวลาที่ผ่านมา ได้มีการใช้ประโยชน์จากป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงอย่างมากมาย โดยมีทั้งประชาชนที่อาศัยและทำกินมาแล้วเกือบ 200 ปี และประชาชนจากภายนอกชุมชน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานของรัฐและกลุ่มบุคคลภายนอก เข้ามาใช้ประโยชน์ในด้านเกษตรที่อยู่อาศัย และเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งได้ขอใช้พื้นที่รวม 28,754 ไร่ (ข้อมูลจากสำนักงานป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่) และส่วนที่ไม่ได้ขออนุญาตอีกมากมาย

จากการใช้พื้นที่อย่างเข้มข้น ทั้ง ๆ ที่เป็นพื้นที่ล่อแหลมในการเกิดภัยอันตรายต่อคนส่วนใหญ่ เนื่องจากเป็นป่าต้นน้ำลำธาร จึงต้องคำนึงถึงลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็พบว่าในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา จำนวนพื้นที่ป่าได้ลดลงอย่างมากมาย แต่คนและหมู่บ้านกลับมีเพิ่มขึ้นในป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง และใช้พื้นที่ป่าและป่าอย่างเข้มข้นมากขึ้นจากบุคคลหลายกลุ่ม ด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน

ในขณะที่เดียวกันรัฐจากส่วนกลางก็ได้เข้ามาพัฒนาชนบทมากขึ้น โดยการกำหนดนโยบายการพัฒนามาจากส่วนกลางทั้งหมด เพื่อหวังที่จะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนในการดำรงชีวิตให้ดีขึ้น สิ่งที่เป็นรูปธรรมทั่วไปคือ การสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เข้าไปในชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งรัฐถือว่าเป็นการกระจายความเจริญไปสู่สังคมชนบท ไม่ว่าชุมชนนั้นจะอยู่ในป่าเขาลำเนาไพรอย่างไรก็ตาม จึงทำให้การปฏิบัติของรัฐขัดแย้งกันระหว่างหน่วยงานของรัฐได้ นั่นคือ กระทรวงมหาดไทยต้องการปกครองหมู่บ้านในป่า โดยการจัดตั้งหมู่บ้านตามลักษณะปกครองท้องที่ แต่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ถือว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าหวงห้าม หากจะตั้งหมู่บ้านต้องขออนุญาตหรือเพิกถอนป่าก่อน ปัญหาความขัดแย้งเหล่านี้ก็ยังปรากฏอยู่เมื่อพบว่าหมู่บ้านจำนวนมาก อาศัยและทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การแก้ปัญหาที่ผ่านมาจึงมักจะสร้างความขัดแย้งเกิดขึ้นเสมอมาทั้งหน่วยงานของรัฐด้วยกันเองและเกษตรกรที่อาศัยและทำกินอยู่ในป่า

สาเหตุของปัญหาลักษณะนี้เกิดจากการที่รัฐต้องการจะอนุรักษ์ป่า โดยการกำหนดกฎหมายเป็นกรอบในการปฏิบัติ เช่น การกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง ทำให้พื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของเกษตรกรซึ่งอยู่มาก่อนประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ถูกกำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติไป แม้รัฐจะเพิกถอนเขตป่าให้บางส่วน ก็เพิกถอนเฉพาะพื้นที่ราบ และที่อยู่อาศัย ใน

ความเป็นจริงแล้วที่ดินทำกินของเกษตรกรในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงนั้น มีทั้งที่อยู่บนที่สูงและที่ราบเชิงเขาด้วย แสดงว่าที่ดินทำกินของเกษตรกรยังอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติอีกมาก ความกดดันต่อการใช้น้ำที่เริ่มเข้มข้นขึ้น เมื่อรัฐมีโครงการปลูกป่าบนพื้นที่ที่ถูกกำหนดว่าเสื่อมโทรมในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นบริเวณเดียวกับพื้นที่ทำกินของเกษตรกร จึงทำให้สิทธิซ้ำซ้อนกัน และเกิดความขัดแย้งในการใช้น้ำระหว่างรัฐกับประชาชนมาโดยตลอด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะรัฐละเลยที่จะเข้าไปสำรวจพื้นที่ป่าก่อนที่จะมีการกำหนดเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และขั้นตอนในการดำเนินการนั้น ชาวบ้านไม่สามารถรับรู้หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนด และในบางพื้นที่หากรัฐมองเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสวยงาม จะกำหนดเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ เพื่อที่จะอนุรักษ์ป่ากลับสร้างข้อจำกัดให้กับเกษตรกรที่เคยพึ่งพาป่านั้นอยู่ เพราะการใช้มาตรการทางกฎหมายจากส่วนกลางที่เข้มงวดมากขึ้น ทำให้เกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาป่าได้เหมือนเดิม

แม้รัฐจะใช้กฎหมายจากส่วนกลางในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน แต่ในทางปฏิบัตินั้น รัฐดำเนินการในแต่ละชุมชนไม่เหมือนกัน เช่น มีทั้งปราบปรามผู้กระทำความผิดที่บุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ หรือบางพื้นที่ผ่อนปรน โดยการออกเอกสารสิทธิให้ทำกิน บางพื้นที่กันออกจากป่าสงวน แล้วออกเอกสารสิทธิให้ บางพื้นที่ให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินไปดำเนินการ โดยจะไม่มีนโยบายที่แน่ชัด เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาแต่ละพื้นที่ก็จะแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ จึงประสบปัญหาความขัดแย้งกับประชาชนเสมอ เช่น กรณีการจับกุมเกษตรกรจำนวน 107 คน (ในปี พ.ศ. 2532) ในข้อหาบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ และศาลได้พิพากษาจำคุก 1 ปี และปรับรายละ 10,000 บาท โดยโทษจำคุกให้รอลงอาญาไว้พร้อมกับประกาศให้เกษตรกรอีก 27 หมู่บ้าน ในเขตเดียวกันอพยพออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติโดยด่วน และรัฐเสนอให้เกษตรกรอพยพออกไปอยู่ในพื้นที่ที่รัฐจัดให้ และพบว่าพื้นที่ดังกล่าวขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่สามารถทำกินได้ ทั้งยังเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้อพยพเข้าไปใหม่กับผู้อยู่เดิม (วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ 2533 : 273) คำถามที่ตามมาคือ เกษตรกรที่อยู่ในเขตป่าสงวนในพื้นที่อื่นจะรู้สึกอย่างไร และต้องคอยดูว่ารัฐจะทำอะไรต่อไป นอกจากนั้นการอพยพยังก่อผลกระทบต่อระบบวัฒนธรรมของชุมชนที่เคยสั่งสมมานาน ทั้งชุมชนเก่าและชุมชนใหม่ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญแต่มีจะถูกมองข้าม และไม่ได้นำมาพิจารณาในการแก้ปัญหา

แนวทางหนึ่งที่รัฐแก้ปัญหา คือ การเพิกถอนสภาพป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงบางส่วนแล้วสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ขึ้นในชุมชน เพื่อเข้าควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนภายใต้กฎหมาย

ที่ดิน และสร้างหลักประกันความมั่นคงในการผลิต โดยหวังว่าประชาชนจะได้ไม่ขายพื้นที่เพาะปลูกเข้าไปในป่า แต่ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลกลายเป็นทรัพย์สินที่สามารถซื้อขายได้ ทำให้กฎเกณฑ์ ประเพณีการใช้ที่ดินของชุมชนที่เคยรักษาที่ดิน ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยการผลิตภายใต้ระบบเครือญาติ และชุมชน ถูกทำลายไป กลายเป็นระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลที่สามารถจะตัดสินใจทำประโยชน์หรือขายได้โดยลำพัง เป็นเหตุให้บุคคลเป็นภายนอกสามารถเข้ามาซื้อและเป็นเจ้าของ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชนเพิ่มมากขึ้น

ผลก็คือ เกษตรกรในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงต้องเผชิญหน้ากับกลุ่มทุนโดยตรงจากการเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อทำธุรกิจบ้านจัดสรรและรีสอร์ทภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ทำให้เกิดการแย่งชิง ที่จะควบคุมและใช้ทรัพยากรในวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ระหว่างเกษตรกรกับกลุ่มทุนในปัจจุบัน

ในสภาวะการณ์ที่เกษตรกรในป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง ต้องเผชิญกับความขัดแย้งจากการใช้ประโยชน์จากป่านั้น เกษตรกรก็ถูกดึงให้เข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์มากขึ้น ภายใต้อิทธิพลของตลาด ซึ่งได้รับการสนับสนุนโดยรัฐ จากการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ส่งเสริมการปลูกพืชชนิดเดียวเพื่อการค้า การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อจะใช้ที่ดินอย่างเข้มข้น และระบบสินเชื่อ แต่ทั้งรัฐและระบบตลาด ไม่สามารถทำให้เกษตรกรหนีรอดจากการถูกเอาเปรียบด้านราคาขาย ที่ต้องขึ้นอยู่กับตลาด เกษตรกรอยู่ในสภาพที่ไม่มีอำนาจในการต่อรอง ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีความสลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น การแก้ปัญหาบางประเด็น เช่นการให้เอกสารสิทธิแก่เกษตรกรในป่ากลับสร้างปัญหาระยะยาว เพราะทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้น แต่ราคาพืชผลกลับตกต่ำลง เป็นเหตุให้มีการขายที่ดินทั้งที่มีเอกสารสิทธิและไม่มี เอกสารสิทธิให้แก่บุคคลภายนอก โดยมีวัตถุประสงค์ในเชิงพาณิชย์

ดังนั้นการใช้พื้นที่อย่างเหมาะสมกับธรรมชาติในอดีต คือ ผลิตตามศักยภาพของแรงงานครัวเรือน และเพื่อบริโภคเป็นหลัก เมื่อมีเหลือแล้วจึงขาย ค่อย ๆ เลื่อมสลายไปจากการกระทำของเกษตรกร ผลกระทบที่ตามมาจากการพัฒนาในแนวทางนี้ก็คือ ป่าถูกทำลาย ระบบนิเวศถูกเปลี่ยนแปลงให้เสื่อมสภาพและหมดไป อาหารที่เคยได้จากป่าและแหล่งน้ำเริ่มลดลง โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมที่เคยเอื้อต่อระบบเกษตรกรรมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเกษตรกรไม่สามารถผลิตได้ในเงื่อนไขเดิมที่เป็นวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษอีกต่อไป การมีที่ดินจึงไม่ใช่สิ่งสำคัญต่อเกษตรกรใน

เชิงผลิตอีกต่อไป ทำให้เกษตรกรบางรายขายที่ดินทำกินไป แล้วหันไปเป็นแรงงานรับจ้าง มีชีวิตอยู่ในชุมชนด้วยความหวังเพียงอย่างเดียวว่าในฤดูกาลหนึ่งรัฐจะช่วยเหลือ หรือแก้ความขัดสนอะไรบ้าง ความเป็นชุมชนที่เคยเป็นพลังยึดเหนี่ยวทางจิตใจในอดีต ถูกแรงกระแทกของการให้คุณค่าแก่วัตถุ ตามกระแสบริโภคนิยม ที่ใหม่กระพือสู่ชนบทจากการพัฒนาให้ชุมชนทันสมัย ส่งผลให้มีความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากขึ้น การตัดสินใจต่อทรัพยากรของชุมชนขึ้นอยู่กับผู้มีศักยภาพที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก พร้อม ๆ กับการเสื่อมคลายของประเพณี ความเชื่อที่เคยแสดงถึงอำนาจ และความอยู่รอดของชุมชน

ในความสัมพันธ์กับรัฐและทุนอย่างรวดเร็ว สังคมชนบทและชุมชนในเขตป่าต้องเผชิญกับพัฒนาที่ไม่สมดุล เพราะให้ความสำคัญต่อทุนและตลาดเป็นหลัก ซึ่งส่งผลกระทบทางสังคมมากมาย ต่อสถาบันชุมชนต้องสูญเสียพลังทางการผลิต ผู้คนพากันขาดที่พึ่งพิง ป่าไม้ถูกทำลายไปกว่าเท่าตัว แหล่งต้นน้ำลำธารพลอยเหือดแห้งไป สถาบันครอบครัวขาดความอบอุ่น เพราะต้องพลัดพรากจากการต้องไปทำงานทำนอกชุมชน เกษตรกรถูกบางคนถูกแย่งชิงทุกสิ่งทุกอย่างแม้กระทั่งลูกสาวของเขา ผลจากการพัฒนาดังกล่าวขยายให้ช่องว่างทางสังคมกว้างออกจนเสมือนประกอบด้วย 2 โลกในประเทศเดียวกัน คือ โลกของคนรวยก็จะกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศที่ทำลายคนจนมากขึ้น ส่วนในโลกของคนจนก็ถูกเบียดให้ตกขอบมากขึ้น เช่น ถูกไล่ออกจากที่ทำกิน หรือถูกไล่ออกจากป่าด้วยอำนาจของเงินและกฎหมาย รวมถึงพลังการต่อรองต่าง ๆ ของคนจนถูกทำลายไป (ประเวศ วะสี 2535 : 190 - 191) ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการสูญเสียอำนาจในการควบคุมทรัพยากรของชุมชน (Marginalized) นั่นเอง อันเป็นกระบวนการที่คนจนในป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงกำลังประสบอยู่

กล่าวโดยสรุป ในปัจจุบันเกษตรกรที่อยู่ในป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงต้องเผชิญกับประเด็นปัญหา 3 ประการที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน คือ

1. การเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ เพื่อตอบสนองระบบเศรษฐกิจ โดยไม่ได้ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ ทำให้เกษตรกรบางรายหมดความสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการผลิตอีกต่อไป
2. ความไม่มั่นคงในสิทธิเหนือที่ดินเพราะอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และความไม่แน่นอนที่ทำการผลิตอยู่ในระบบตลาดต้องล้มเหลวในการผลิต จากการพึ่งพาทุนและปัจจัยภายนอก ทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียที่ดิน และกลายเป็นคนรับจ้าง

3. การแข่งขันการใช้ประโยชน์จากป่าระหว่างรัฐ กลุ่มทุน และเกษตรกร เพื่อวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ในขณะที่รัฐสนับสนุน กลุ่มทุน ทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียอำนาจในการควบคุมทรัพยากรของชุมชนที่เคยมีสิทธิการใช้ตามประเพณี ซึ่งเคยเป็นหลักประกันในการดำรงอยู่ของเกษตรกร

การศึกษาครั้งนี้ จะมุ่งวิเคราะห์ถึงกระบวนการที่เกษตรกรถูกเบียดขับให้ตกขบวนนั้นเอง โดยเน้นประเด็นปัญหาที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถดำรงชีพให้สอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่ชุมชนเคยมีส่วนร่วม หรือมีอำนาจควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนได้อีกต่อไป ในขณะที่รัฐเข้ามาควบคุมและจัดการป่าก็ไม่สามารถรักษาสภาพป่าไว้ได้ หรือหาพื้นที่ที่เหมาะสมรองรับประชาชนที่อยู่ในป่า ตามแนวทางพัฒนาที่จะแยกคนออกจากป่า ดังนั้น ไม่ใช่ประชาชนที่อยู่ในป่าเท่านั้นที่จะต้องอยู่ร่วมกับป่าได้ เพราะทรัพยากรป่าไม้เป็นศูนย์รวมของระบบนิเวศ นั้นย่อมรวมถึงความอยู่รอดของสังคมส่วนรวม ในภาวะการณ์เช่นนี้ จึงมีคำถามว่าเกษตรกรในป่าจะต้องปรับเปลี่ยนและต่อสู้เพื่อการดำรงชีพอยู่ได้อย่างไร โดยเฉพาะวิถีชีวิตในเชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรสามารถพัฒนาและอยู่กับป่าอย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษากระบวนการสูญเสียความสามารถของชุมชนในการควบคุม และจัดการทรัพยากรอันเป็นผลสืบเนื่องที่ชุมชนถูกดึงเข้าสู่ความสัมพันธ์กับรัฐ และระบบการผลิตแบบทุนนิยม
2. เพื่อจะศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงระบบกรรมสิทธิ์ในชุมชน ว่าส่งผลต่อการถือครองที่ดิน และนำไปสู่การสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรอย่างไร
3. เพื่อที่จะศึกษาถึงผลกระทบจากการถูกดึงเข้าสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยม ว่ามีผลอย่างไรแบบทุนนิยม ต่อการปรับตัวของชุมชนในการควบคุมและจัดการทรัพยากรในป่า
4. เพื่อที่จะศึกษาว่าเกษตรกรมีศักยภาพในการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างไร ในระยะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

3. บททวนงานศึกษา แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในความพยายามที่จะเข้าใจถึง กระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้น ผู้ศึกษาจะพิจารณาแนวคิดและประเด็นสำคัญ ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่ระหว่างรัฐ ชุมชน และกลุ่มทุน โดยจะเน้นที่แนวคิดจากงานศึกษาใน 3 ประเด็นดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก งานศึกษาและแนวคิดว่าด้วยการควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น (Local Control)

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรจะครอบคลุมมุมมองหลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์กายภาพ รวมถึงงานทางด้านข้อบังคับทางกฎหมาย ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์เฉพาะด้าน และเป็นแนวคิดการจัดการทรัพยากรที่มาจากภายนอกชุมชน ส่วนงานทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจะให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อมเป็นหลัก

สำหรับงานในสาขาแรกที่สำคัญคือ งานของ ศุภจิต ศิริคุณโชติ ซึ่งได้เสนอแนวคิดในการจัดการทรัพยากรในเชิงภูมิศาสตร์ว่า การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในภาคเหนือของประเทศไทย จะต้องคำนึงถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ทางกายภาพของที่ดิน โดยเฉพาะความลาดเอียงและความสมดุลงของระบบนิเวศน์ และเสนอแนะให้รัฐกำหนดเขตการใช้ที่ดิน (Land zoning) อย่างเหมาะสม กล่าวคือ พื้นที่บนภูเขาที่มีความลาดชันประมาณ 40 องศาขึ้นไป และมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000 เมตรขึ้นไป ต้องกำหนดให้เป็นเขตป่าป้องกันหรือป่าต้นน้ำลำธาร ส่วนพื้นที่ที่มีความลาดชันประมาณ 40 - 20 องศาลงมา และสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 600 - 1,000 เมตร ควรจัดเป็นเขตไม้ยืนต้นที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เป็นต้น (ศุภจิต ศิริคุณโชติ 2519)

อุดม ศิริปัญญา ได้เสนอให้วางแผนการใช้ที่ดินให้เหมาะสมกับระบบการเกษตรในบริเวณที่ราบฝั่งตะวันออกของบริเวณแอ่งเชียงใหม่ ซึ่งมีที่ราบเพื่อการเกษตรอยู่คิดเป็นร้อยละ 4.2 ของ

พื้นที่ นับว่าน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่อนุรักษ์ต้นน้ำลำธารและป่าไม้ คิดเป็นร้อยละ 94.89 ของพื้นที่ โดยมององค์ประกอบของสภาพแวดล้อมด้านกายภาพในแต่ละพื้นที่ต่างก็มีศักยภาพและข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป ซึ่งจะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการพัฒนาแล้วยังช่วยรักษาคุณภาพธรรมชาติและหลักเลียงมิให้เกิดปัญหาขึ้น (อุดม คิริปัญญา 2530)

ในความเป็นจริงแล้ว การศึกษาลักษณะทางกายภาพของพื้นที่นับว่ามีความสำคัญ เพราะจะเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของการใช้พื้นที่ ในการปรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมอยู่เสมอ แต่ในวิถีชีวิตทางการผลิตของเกษตรกรนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับสภาพทางกายภาพเพียงอย่างเดียว จะต้องมองถึงความสัมพันธ์ทางการผลิตในกระบวนการผลิต และความพยายามที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อดำรงอยู่ในพื้นที่ที่แตกต่างกันว่ามีกฎเกณฑ์และพัฒนาการการใช้ทรัพยากรมาอย่างไรด้วย

ส่วนทางด้านเศรษฐศาสตร์นั้น จะให้ความสำคัญต่อปัจจัยการผลิตในเชิงทรัพย์สิน ซึ่งพินิจ ลาภณานนท์ พบว่าความสามารถที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรที่เป็นปัจจัยการผลิตยังเป็นเครื่องชี้ถึงสถานการณ์ของเกษตรกรทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และเป็นรากฐานของอำนาจ ที่จะบ่งบอกหน้าที่ในความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในกระบวนการผลิตของชุมชน ผู้ควบคุมปัจจัยการผลิตจะเป็นผู้กำหนดการแบ่งปันผลผลิต จึงเป็นแรงจูงใจให้ผู้มีการสะสมที่ดิน และมีการซื้อขายที่ดินเกิดขึ้น เกี่ยวพันถึงการควบคุมและจัดการแรงงานของครัวเรือน ซึ่งจะนำไปสู่ความยุติธรรมในการกระจายรายได้และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เมื่อชุมชนเข้าสู่ระบบผลิตเพื่อการค้า เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบในกรณีของเจ้าของที่ดินและผู้เช่าที่ดิน ที่เกษตรกรผู้เช่าเป็นผู้ลงทุนทำการผลิตและต้องเสี่ยงต่อความเสียหาย ส่วนเจ้าของที่ดินซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ประกอบอาชีพเกษตรจะเป็นผู้มาแบ่งผลผลิตไปจำนวนหนึ่ง ซึ่งมากกว่าส่วนที่เกษตรกรควรจะได้รับ แต่ต้องทนรับภาระหนี้สินเพราะเกรงว่าจะไม่มีที่ดินทำกิน พื้นที่รายมีน้อย ในปี พ.ศ. 2519 ในจังหวัดเชียงใหม่มีครัวเรือนเกษตรกรจากจำนวน 137,556 ครอบครัวย เป็นครัวเรือนเกษตรกรผู้เช่าถึง 54,225 ครอบครัวย และส่วนใหญ่เป็นการเช่าแบบตกลงกันด้วยปากเปล่า และพบว่า เกษตรกรจำนวนมากต้องเป็นหนี้ ทำให้เกษตรกรจำนวนไม่น้อยต้องเปลี่ยนสถานภาพของตนเองกลายเป็นเกษตรกรรับจ้าง และไร้ที่ดินทำกินซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีรายได้ต่ำสุด (พินิจ ลาภณานนท์ 2524 : 114 - 137)

งานศึกษาเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ป่าของชุมชนในยุคแรก ๆ นั้น ส่วนใหญ่จึงเป็นงานที่สนับสนุนให้รัฐเข้าไปควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน และเป็นข้อถกเถียงขัดแย้งทั้งในระดับแนวคิดและการปฏิบัติมาจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือการทำไร่ถูกกล่าวว่าเป็นวิธีที่ทำลายป่าและทำลายดิน นั่นคือ งานของ Thiem Komkris ได้แสดงถึงผลเสียของการทำไร่เลื่อนลอย ที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายไปประมาณ 250,000 ไร่ต่อปี เมื่อเปรียบเทียบเชิงเศรษฐศาสตร์แล้ว รัฐจะเสียรายได้ที่ป่าถูกทำลายไปประมาณ 15 ล้านบาทต่อปี จึงมีข้อเสนอไม่ควรจะให้มีการเพาะปลูกในรูปแบบนี้ในเขตป่าสงวนโดยเฉพาะบริเวณต้นน้ำลำธาร (Thiem 1978 : 63 - 67)

Zinke และ Sanga Subhasri ได้ศึกษาอย่างเป็นระบบถึงภาวะความสมบูรณ์ของดินภายใต้ระบบการทำไร่แบบเคลื่อนย้ายของชาวเขาเผ่าลัวะ สรุปว่า ธาตุอาหารต่างๆ จะกลับคืนสู่ดินในรูปเถ้าจากการเผาไร่ อุณหภูมิของดินในขณะที่เผาจะทำให้ดินอยู่ในภาวะปลอดเชื้อลิกประมาณ 2 เซนติเมตร ในขณะที่ยังคงรักษาความชื้นในดินไว้ได้เมื่อป่าขึ้นตัวที่ใหม่อีกจนกลายเป็นป่าแก่ พืชก็ดูดซึมเอาธาตุอาหารส่วนใหญ่จากดินทำให้ดินอุดมน้อยลง จนกระทั่งหรือจนกว่าวัชพืชรากเหล่านั้นกลับคืนสู่ดิน โดยการเผาหรือเน่าสลายของพืช ดังนั้น ความอุดมสมบูรณ์ของดินจะถูกถ่ายทอดอย่างหนักถ้าป่าหายไประลอกแล้ว โดยปราศจากการคืนธาตุอาหารที่พืชเก็บสะสมไว้ (Zinke and Sanga 1978 : 140 - 159)

นั่นคือ การนำเอาแนวความคิดเชิงนิเวศน์เพียงอย่างเดียวที่ยังคลุมเครือมาเป็นข้ออ้างความถูกต้อง ถ้าหากไม่หันมามองวิถีชีวิตของคนที่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรในป่าอย่างสมเหตุสมผล โดยเฉพาะคนจึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งไปได้ยาก และเพื่อที่จะให้รัฐดำเนินไม่คลุมเครือ ถ้าเห็นควรส่งเสริมก็น่าจะส่งเสริม คนที่อยู่ในป่าจะได้ไม่ถูกตราหน้าป้อยู่ตลอดเวลาว่าผิดกฎหมายเพราะกฎหมายเองก็เปิดช่องให้ คือ อยู่ก่อนประกาศเป็นป่าสงวนก็สามารถขอเอกสารสิทธิได้ จะมีความมั่นคงในการดำรงชีพ แต่ชาวบ้านไม่ไปแจ้งกรมสิทธิ เพราะยุ่งยากกับการติดต่อกับระบบราชการ และความไม่เข้าใจจึงไม่ยอมรับ (Sophon 1978 : 45 - 50)

ในแนวคิดของผู้บริหาร จะมองว่าชาวบ้านไม่มีกฎหมายในการจัดการทรัพยากร จึงมักใช้กฎหมายของรัฐเพียงอย่างเดียวเข้าจัดการ โดยไม่ยอมรับสิทธิการใช้ป่าตามกฎหมายและประเพณีของชุมชน ปัญหาคือ เกิดการขัดกันระหว่างกฎหมายกับประเพณี ขณะที่เอื้อประโยชน์ต่อ

กลุ่มบุคคลที่รู้กฎหมายหรือกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจ ในกรณีเช่นนี้เกิดคำถามที่น่าสนใจขึ้นว่าหากชาวบ้านไม่มีกฎหมายและการจัดระเบียบการจัดการทรัพยากรแล้ว จะอยู่มาได้ทุกวันนี้ได้อย่างไร (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2536 : 42) และรัฐยังมีแนวคิดในการจัดการป่าภายใต้อำนาจรัฐทั้งหมด เพื่อหวังจะรักษาป่าไว้โดยมุ่งย้ายคนที่อยู่ในป่าออกไปมากขึ้น

ดังนั้น แนวคิดที่จะแบ่งพื้นที่โดยมองถึงประโยชน์ทางด้านใดด้านหนึ่งนั้น จะทำให้เกิดความขัดแย้งได้ เพราะในเมืองไทยนั้น คนกับป่าอยู่ร่วมกันมานาน สมศักดิ์ สุขวงศ์ ได้ชี้ให้เห็นแนวคิดการจัดการป่าของประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่มาจากต่างประเทศ ซึ่งในประเทศนั้นแบบวิชาการป่าไม้ไม่ได้แต่คำนวณว่าจะตัดไม้ออกเท่าไร ไม่ได้คำนึงถึงคน เพราะคนเมืองหนาวจะขึ้นไปอยู่บนภูเขาไม่ได้ เพราะขาดแคลนอาหาร ผิดกับคนเมืองร้อนที่อยู่ได้ทุกแห่ง โดยเฉพาะเมืองไทยสามารถกระจายอยู่ทั่วไปในป่า การจัดการแบบเดิมพยายามแบ่งพื้นที่เกษตร คือ การกันคนออกจากป่าโดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือตลอดมา (สมศักดิ์ สุขวงศ์ 2531 : 29 - 30)

จากการศึกษาของ อานันท์ เกี่ยวกับสภาวะแรงบีบคั้นที่ทำให้เกษตรกรพื้นที่ราบยกเบิกที่ดินทำกินบนภูเขามากขึ้น เนื่องจากข้อจำกัดพื้นที่เพาะปลูกในจังหวัดเชียงใหม่มีที่รายน้อย จะเห็นได้ว่าเกษตรกรผลิตข้าว แต่ต้องซื้อข้าวบริโภค แม้เกษตรกรจะผลิตข้าวได้เฉลี่ย 74.5 ถัง/ไร่ แต่ขนาดครัวเรือนเฉลี่ยในหมู่บ้านต่อครอบครัว 4.1 คนนั้น จะต้องทำอย่างน้อย 2.5 ไร่ จึงจะพอเลี้ยงชีพ แต่เกษตรกรส่วนใหญ่มีที่นาเฉลี่ย 1.6 ไร่ (Anan 1984) ทำให้การใช้ทรัพยากรในพื้นที่สูง และพื้นที่ป่านอกจากชาวเขาก็กยังมีชาวบ้านนั้นราบเข้าไปตั้งรกรากทำมาหากินด้วย

วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ ได้วิจารณ์แนวทางการจัดการป่าของรัฐว่า เป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ และละเลยการมองเงื่อนไขที่อยู่ในชุมชน แต่กลับดึงทุนเข้าไปเกี่ยวข้องกับจัดการป่ามากขึ้น เพราะรัฐเริ่มจากการค้นหาสาเหตุของการสูญเสียป่าไม้และหาทางแก้ไขตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยระบุว่า การสูญเสียป่าไม้เกิดจากการเพิ่มของประชากร การพึ่งพาอยู่กับการเกษตรแผนโบราณ การบุกรุกทำลายป่าโดยชาวเขา และการตัดไม้ทำลายป่าโดยนายทุน แล้วจึงนำไปสู่การแก้ปัญหาใน 4 ประเด็น คือ การอพยพราษฎรออกจากพื้นที่ป่าที่บุกรุก ส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่โดยการเพิ่มเทคโนโลยี เพิ่มกำลังเจ้าหน้าที่และปรับปรุงมาตรฐานทางกฎหมาย และส่งเสริมให้ภาคธุรกิจเอกชนเข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการเพิ่มพื้นที่ป่า โดยมีเป้าหมายเพื่อเศรษฐกิจเป็นหลัก (วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ 2533 : 260 - 268)

ในความเป็นจริงแล้ว เกษตรกรในป่าเองก็มีการปรับตัวและคงความสามารถอยู่กับป่ามาโดยตลอด จากการศึกษาของ Kunstadter พบว่า ที่จริงแล้วชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงและลัวะนั้น มีวิถีชีวิตทำไร่แบบปล่อยดินไว้พักตัวและจึงกลับมาทำใหม่ มีการจัดการของวงจรยาวพอที่จะทำให้วัฏจักรของสิ่งปกคลุมพื้นที่ป่า แต่สังคมชาวเขาในช่วงของการแพร่ขยายของระบบการผลิตเพื่อการค้า และการจัดการที่ดินโดยรัฐ ได้ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเข้ามาถือครองที่ดินลำบาก เป็นผลให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในลักษณะหมุนเวียนทำได้ลำบาก ได้ผลผลิตไม่พอต่อการยังชีพ แต่ชาวเขาก็ก้าวทางออกโดยการปรับปรุงดินให้เป็นนาดำและนาขั้นบันได และสร้างระบบเหมืองฝายมาใช้ทำนา (Kunstadter 1978 : 86 - 87)

ฉลาดชาย รมิตานนท์ พบว่า พื้นที่ไร่ก็เป็นวิธีการผลิตที่ถาวรของเกษตรกรในป่ามาตลอด คือนอกจากปลูกข้าวแล้วยังใช้ปลูกพืชผักต่างๆ จากประสบการณ์ที่สั่งสมมานานของเกษตรกรทำให้ไร่หมุนเวียน รักษาระดับของการผลิตและในขณะเดียวกันก็เป็นการใช้ที่ดินที่ถาวร ไม่ทำลายระบบนิเวศน์ นั่นคือเกษตรกรพื้นที่สูงมีไร่มากกว่าหนึ่งแปลงสลับเปลี่ยน นอกจากนั้น การใช้ที่ดินในไร่ยังมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวสูง และไวกว่าการใช้ที่ดินในนาที่ราบมาก เพราะใช้ปลูกข้าวในช่วงเวลาหนึ่ง และไร่สามารถให้ประโยชน์ได้เกือบตลอดปี (ฉลาดชาย รมิตานนท์ 2531)

Van Roy ศึกษาการใช้พื้นที่สูงเพื่อเศรษฐกิจในอำเภอแม่แตง ซึ่งให้เห็นทางออกของเกษตรกรไร่ที่ดิน คือ การเข้าสู่ที่สูงในเขตป่า ในพื้นที่ทำเหมือง เป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่สามารถเชื่อมโยงกันอยู่ระหว่างคนพื้นราบกับคนที่สูง และส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยมาก เป็นทางเลือกของเกษตรกร เพื่อความมั่นคงและอนาคตของครอบครัว จากข้อจำกัดเกี่ยวกับพื้นที่ทำกินที่ราบมีน้อย และประชากรเพิ่มขึ้น (Van Roy 1971 : 17 - 25) เป็นเพียงทางออกเฉพาะอย่างของพืช ที่ส่งผลกระทบต่อการใช้พื้นที่ป่าน้อย นับว่าเป็นการคงอยู่ของป่าในภาคเหนือ จากวิถีการผลิตดังกล่าว แต่ก็ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการบุกรุกป่าธรรมชาติ และการตั้งถิ่นฐานบนภูเขา ที่ดินทำกินในป่าตามมาจากคนพื้นราบ

การศึกษาที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นได้ว่า กฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้น จะถูกกำหนดมาจากภายนอกชุมชน ทำให้ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เพราะมักมองคนแยกออกจากป่าได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ที่ดินทำกิน ไม่ยอมรับวิถีการผลิตรูปแบบของการทำข้าวไร่ และการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า ในขณะที่รัฐอยู่ประเด้นการอนุรักษ์พร้อม ๆ กับการให้

สัมปทานตามหลักวิชาการด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่จะต้องแยกคนออกจากป่า เพื่อสะดวกต่อการปฏิบัติ เป็นผลให้นโยบายการอนุรักษ์ป่าที่ผ่านมา มักมองข้ามศักยภาพของชาวบ้าน ซึ่งสะสมภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบนิเวศของป่าไว้มากมาย

แสดงให้เห็นว่า การศึกษาทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพ วนศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และกฎหมาย เพียงด้านใดด้านหนึ่งแล้วนำไปจัดการทรัพยากรของชุมชน จะทำให้ไม่เข้าใจการจัดการของคนในท้องถิ่น เพราะระบบการผลิตของแต่ละชุมชนนี้มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรหลายด้าน

Geisler ได้วิจารณ์ลักษณะของการจัดการทรัพยากรของรัฐนั้น มักอ้างความชอบธรรมเพื่อออกกฎหมาย ปรากฏว่าผู้เสียประโยชน์มักจะเป็นคนจนที่อยู่ชายขอบเสมอ กลไกของรัฐเป็นอำนาจที่ทำให้คนกลุ่มหนึ่งสามารถดึงเอาผลประโยชน์ไปจากอีกกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบัน การใช้ทรัพยากรภายใต้ระบบทุนนิยมทำให้เกิดหลักการใช้ที่ดินหลากหลายยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรอย่างเข้มข้น Geisler ได้เสนอทางออกในการแก้ปัญหาการพิจารณา ซึ่งจะต้องมองถึงการควบคุมของชุมชนท้องถิ่น (Local Control) โดยมีความเห็นว่าระบบกรรมสิทธิ์และทรัพย์สินมีลักษณะเคลื่อนไหว มีพลวัตสูง และไม่หยุดนิ่ง ขึ้นอยู่กับความก้าวหน้า หรือการกระทำของระบบทุนนิยม และความหลากหลายในรูปแบบของรัฐ การถือครองหรือระบบกรรมสิทธิ์แบบปิดหรือสิทธิชุมชนมักจะถูกมองข้าม เพราะเห็นว่าไม่มีประสิทธิภาพ ซึ่งรัฐจะเข้ามาเปลี่ยนให้เป็นทรัพย์สินแบบเปิด หรือเป็นทรัพย์สินสาธารณะ และเปลี่ยนเป็นทรัพย์สินของบุคคลมากขึ้น เปิดโอกาสให้ทุนเข้ามาผูกขาดการใช้ทรัพย์สินแบบเปิดอย่างเต็มที่ ผลก็คือทำให้เกิดการปฏิบัติควบคุมและจัดการทรัพยากรอย่างเงี้ยบๆ โดยธุรกิจขนาดใหญ่เข้าไปครอบครองทรัพยากรที่เคยอยู่ภายใต้การควบคุมของชุมชนเล็ก ๆ ทำให้เกิดการกระจุกตัวขององค์การทางเศรษฐกิจ กรรมสิทธิ์ในที่ดินมีความสำคัญน้อยลง การควบคุมมีความสำคัญกว่าการครอบครองโดยตรง และผู้ผลิตอิสระหรือชาวนาอาจยังคงมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินหรือทรัพย์สิน แต่จะไม่มีอิสระในการผลิตด้วยตนเอง (Geisler 1979 : 101 - 105)

ดังนั้น การใช้กฎหมายในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของรัฐ จึงเป็นการสร้างความชอบธรรมโดยอ้างหลักการที่มีเหตุผลเพื่อคนส่วนใหญ่ แต่กลับมองข้ามศักยภาพและหลงลืมความหลากหลาย ขั้วขั้วของระบบกรรมสิทธิ์ในแบบเปิดหรือสิทธิชุมชน ที่มีการจัดการตามแบบจารีตประเพณีของท้องถิ่น การไม่ยอมรับสิทธิตามประเพณีหรือหลักการควบคุมและจัดการทรัพยากรของ

ชุมชน จะทำให้เกิดภาวะวิกฤตการณ์ของการแย่งชิงทรัพยากรในเขตที่อำนาจรัฐไม่อาจเข้าไปควบคุมได้เต็มที่ เช่น เขตป่าหรือในชนบท ทำให้ทรัพยากรแบบปิดกลายเป็นทรัพยากรสาธารณะ ทรัพยากรนั้นหมักกลายเป็นของหลวง เป็นโอกาสให้กลุ่มธุรกิจสามารถเข้าไปใช้ทรัพยากรของส่วนรวมอย่างได้เปรียบกว่าชาวบ้านที่เคยควบคุมและจัดการตามประเพณี แต่ไม่ได้รับการยอมรับให้มีสถานะทางถูกต้องตามกฎหมายจากรัฐ

แนวคิดที่สนับสนุนในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนนั้น Plant ได้เสนอแนวทางที่จะลดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของคนส่วนมาก ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรอยู่แล้ว ว่าน่าจะคำนึงถึงความต่างกันทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และสถานะทางของพื้นที่ ต้องมองลึกไปถึงบริบทต่าง ๆ ในชุมชน ดังนั้น กฎหมายหรือนโยบายส่วนรวมจึงไม่เป็นลักษณะที่ใช้ได้ทั่วไป และเพื่อเป็นการหาทางออกที่ดีกว่าสำหรับอนาคต คือทางเลือกที่จะให้ความสำคัญต่อศักยภาพของชุมชน การส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในกิจกรรมระบบเกษตรแบบนิเวศวิทยา จะเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ในลักษณะประนีประนอมผลประโยชน์ โดยการกระจายอำนาจการจัดการแบ่งปันทรัพยากรสู่ประชาชน (Plant 1992)

เพราะเหตุว่าอำนาจหรือศักยภาพของชุมชนในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรนั้นจะแฝงอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน โดยมีพื้นฐานจากความเชื่อ ความสนใจ ต่อความสัมพันธ์ของคนกับป่า ดิน และน้ำ ตามสภาพนิเวศของท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งยังสามารถมีพัฒนาการเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสภาพแวดล้อมอีกด้วย (สันจิตา กาญจนพันธุ์ 2534 : 1) หากผิดจากหลักการนี้ เกษตรกรในชุมชนไม่สามารถที่จะสืบทอดวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมได้ จนถึงกับต้องออกจากชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ไปอย่างสิ้นหวังในอนาคต

สำหรับในประเทศไทยนั้น มีงานศึกษาทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่แสดงให้เห็นความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกร ซึ่งเป็น อีกแนวความคิดหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจจากนักวิชาการและองค์กรเอกชนอยู่ในขณะนี้คือ งานศึกษาอย่างเจาะลึกได้ให้ความสำคัญต่อสิทธิมนุษยชน โดยการให้คุณค่ามนุษย์เป็นหลักมองวิถีชีวิตของเกษตรกรในป่าอย่างองค์รวม ที่มีรากฐานจากองค์ความรู้สั่งสมกันมาเป็นวัฒนธรรมประเพณี เป็นการตกผลึกของอุดมการณ์ซึ่งเกิดจากการต่อสู้เพื่อปรับเปลี่ยนและนิยามความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และจะทำให้โลกทัศน์ของแนวคิดไม่ยึดติดเพียงอย่างเดียว หนึ่งต่อการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน และแหล่งน้ำ

นั่นคือ การให้ความสนใจต่อแนวคิดดั้งเดิมจากระบบความเชื่อทางศาสนาและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ทรัพยากรเคยเป็นของชุมชนควบคุมและดูแลโดยผู้นำทางศาสนาและผู้อาวุโสผ่านทางเนื้อหาของความเชื่อ นิธิกรรม และศีลธรรม ปามีความหมายมากกว่าด้านกายภาพ แต่มีความหมายครอบคลุมถึงอุดมการณ์ของอำนาจและศีลธรรม ที่วางอยู่บนพื้นฐานของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเกี่ยวกับพื้นที่ โดยอาศัยกฎเกณฑ์ 2 ประการ คือ กฎเกณฑ์ตามประเพณีที่สืบทอดกันมานาน ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ในอุดมการณ์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี เช่น ปาเป็นของผีอารักษ์ ใครจะใช้ต้องขอและบูชา และอีกประการหนึ่งคือ กฎเกณฑ์ลัทธิตามธรรมชาติที่ถือว่ามนุษย์น่าจะมีสิทธิใช้แรงงานของตนหาเลี้ยงชีพ เพื่อความอยู่รอดตามอัตภาพ ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ ชาวบ้านได้อาศัยกฎเกณฑ์ทั้งสองประการในการต่อรองกับอำนาจจากภายนอก ในสถานการณ์การแย่งชิงกันใช้ทรัพยากรป่าไม้ ที่ดินและแหล่งน้ำ เพราะเป็นหลักการสำคัญที่จะช่วยให้พวกเขาอ้างสิทธิเพื่อการต่อรองได้ แม้ว่าหลักการนี้บางส่วนอาจจะขัดแย้งกับกฎหมายอยู่บ้างก็ตาม (อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ 2534 : 265 - 272)

การศึกษาที่จะสะท้อนให้เห็นรูปแบบความสัมพันธ์ และความสามารถในการปรับตัวระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่มีมานาน และยังคงอยู่ในปัจจุบัน คือ การจัดการทรัพยากรของชุมชนในเชิงนิเวศน์ชุมชนที่เป็นที่รู้จักและชุมชนได้จัดการมาช้านาน คือ งานของ อุไรวรรณ ตันภิมยง เกี่ยวกับองค์การสังคมในระบบชลประทานเหมืองฝาย เป็นการจักระบบขององค์กรเหมืองฝายที่มีประสิทธิภาพของชาวนาภาคเหนือ มิใช่เป็นเพียงหน้าที่ทางชลประทานอย่างเดียว แต่เป็นการจัดองค์กรของชุมชนที่มีศักยภาพทางโครงสร้างของสังคมชาวนา ทั้งความเชื่อ ศาสนา และกฎเกณฑ์ของท้องถิ่นต่อการสืบทอดวิถีชีวิตของชุมชนตลอดมา ด้วยการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปอย่างเหมาะสม ทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่า พัฒนาการของอุดมการณ์ของชุมชนไปสู่หลักการพื้นฐานนั้นคือ หลักการจัดสรรปันส่วนผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม รวมทั้งกลไกในการร่วมมือกันระหว่างชาวนาคือการระดมทรัพยากรของชุมชน โดยมองผ่านการจัดการและความคุมทรัพยากรน้ำในรูปแบบเหมืองฝายที่สัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของเกษตรกรเป็นอย่างดี (อุไรวรรณ ตันภิมยง 2528 : 158 - 187)

ฉลาดชาย รมิตานนท์ เสนอว่าในระบบการผลิตของชุมชนนั้น ความสามารถที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกร นอกจากที่ดินและแรงงานในครัวเรือนแล้ว ยังต้องรวมไปถึง

ทรัพยากรที่เอื้อต่อการผลิตและเกษตรกรรมพึ่งพาอยู่คือป่า เพื่อการดำรงอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชน ดังนั้น การใช้แนวคิดเกี่ยวกับสังคมเข้าไปเกี่ยวข้องกับจัดการทรัพยากรป่าไม้ จึงเป็นวิธีการที่ตั้งอยู่บนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องผูกพันกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น เพื่อจะตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นนั้นเอง และที่สำคัญคือ จะต้องให้ความสำคัญต่อหลักการพื้นฐานของชุมชน ซึ่งเป็นทั้งเจ้าของและผู้ที่มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับธรรมชาติ การจัดการป่าที่เน้นในเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่านั้นมีความหมายที่แสดงถึงศักยภาพของชุมชนที่จะสามารถจัดการทรัพยากรได้ อยู่ในนัยของการแสดงออกต่อการจัดการและความคุมทรัพยากรอยู่ด้วย เรียกว่าป่าชุมชน (ฉลาดชาย รมิตานนท์ 2528)

ในกระบวนการผลิตของชุมชนนั้น นอกเหนือจากความสามารถที่จะปรับสภาพที่ดินทำกินให้ได้ และเหมาะสมแล้ว เราไม่อาจจะละเลยการควบคุมและจัดการแรงงานของครัวเรือนได้ เพราะถือว่าเป็นทรัพยากรท้องถิ่นที่สำคัญอย่างหนึ่งในการจัดการความสัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากร และความอยู่รอดของชุมชน เพราะวิธีการผลิตดั้งเดิมของชุมชนนั้น แรงงานเป็นพลังในการผลิตที่สำคัญที่ปรากฏอยู่ในรูปของระบบเครือญาติ การสมรสและอุดมการณ์ของพิธีกรรม มีการเสริมสร้างสถานะทางสังคมของครอบครัว เครือญาติ โดยให้ผู้หญิงเป็นเครื่องมือผ่านการสมรส ซึ่งจะได้ทั้งของมีค่าและแรงงานมาเพิ่มในครัวเรือนของญาติฝ่ายหญิง ซึ่งยังปรากฏอยู่ในสังคมชาวนาของล้านนาไทยที่แสดงให้เห็นจากการนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายหญิง เมื่อสมรสจึงต้องเสียผีในรูปของสินสอดนั่นเอง เพื่อสืบทอดปัจจัยการผลิต คือ แรงงานผ่านพิธีกรรม (อาเนนท์ กาญจนพันธุ์ 2527 : 56)

จากตัวอย่างงานศึกษาที่กล่าวมานั้น แสดงให้เห็นว่าแนวคิดที่ชี้ชัดถึงอำนาจของชุมชนนั้นได้เกิดขึ้นมานาน และมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง เสน่ห์ จามริก ได้รวบรวมผลการศึกษาการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น และสรุปว่า คนกับสภาพแวดล้อมนี้มีวิวัฒนาการ และมีอยู่ทั่วไป และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น อยู่ในแนวคิดและหลักการของชุมชนมานาน มีถึงการปรับตัวทางสังคมเพื่อการบริหารและจัดการทรัพยากรของชุมชนทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชุมชนมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ด้วยตนเอง โดยเฉพาะในยุคที่ชุมชนยังเป็นชุมชนบ้านป่าในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2506 การติดต่อกับโลกภายนอกมีน้อย ชุมชนจึงพึ่งพิงตนเองเป็นหลัก รูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรจึงอิงอยู่กับระบบวัฒนธรรมและความเชื่อ (Cultural based model) ซึ่งมนุษย์มีความผูกพันกันในทางเครือญาติสูง ภายใต้รูปแบบความสัมพันธ์ในเชิง

วัฒนธรรม โดยเฉพาะระบบเครือญาติและระบบอาวุโส จะเห็นได้จากชุมชนบ้านป่าตั้งเดิมมีอายุนับ 50 - 100 ปีขึ้นไป (เสน่ห์ จามริก 2536 ค. : 159 - 161)

แสดงให้เห็นว่า การศึกษาทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานั้น พยายามสืบค้นถึงกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรของชุมชนที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต โดยมองถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการที่ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักต่อการสร้างความต่อเนื่องของชีวิตครอบครัว กลุ่มตระกูลและชุมชน ภายใต้หลักการที่มองว่าทรัพยากรในกระบวนการผลิต ทั้งปัจจัยการผลิตและพลังการผลิตเป็นทรัพย์สินของครัวเรือนของกลุ่มตระกูลและของชุมชนในการดำรงชีวิตตลอดมา เป็นงานที่ผู้ศึกษาให้ความสำคัญเพราะสามารถชี้ให้เห็นมุมมองจากชุมชนได้อย่างกว้างขวางขึ้น

สรุปได้ว่า แนวความคิดนี้จะชี้ให้เห็นศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งหมายถึงภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นในการบังคับใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ของการควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน ผ่านความสัมพันธ์ทางการผลิต¹ ที่มีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงกับสภาพแวดล้อมและทางสังคมที่เกิดขึ้น รวมถึงการปรับตัวต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างต่อเนื่องกับความสามารถที่จะพัฒนาการใช้ทรัพยากรอย่างมีดุลยภาพกับระบบนิเวศน์ และสร้างความต่อเนื่อง

¹ความสัมพันธ์ทางการผลิต (The Relation of Production) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ เพื่อบรรลุถึงหน้าที่ 3 ประการ คือ

1. ทำหน้าที่กำหนดรูปแบบทางสังคม (Social form) ในการเข้าถึงทรัพยากรและการควบคุมปัจจัยการผลิต อาทิ กฎหมายการถือครองที่ดิน กฎระเบียบในการควบคุมแรงงาน เป็นต้น

2. ทำหน้าที่แจกจ่ายพลังแรงงานของสมาชิกภายในสังคม เข้าสู่กระบวนการแรงงานที่แตกต่างกัน ตลอดจนการจัดระเบียบกระบวนการแรงงานเหล่านั้น อาทิ เพศหญิงเก็บของป่า เพศชายล่าสัตว์ในสังคมปทุมธานี

3. ทำหน้าที่กำหนดรูปแบบดั้งเดิมของการหมุนเวียน และการกระจายผลผลิต และแรงงานปัจเจกชน และแรงงานกลุ่ม อาทิ การเสียส่วนภาษี การเกณฑ์แรงงาน เป็นต้น (สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม 2529 : 11)

เป็นธรรมในสังคม นอกจากนี้ยังจะแสดงออกได้ในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรให้พ้นจากอำนาจภายนอกและการต่อรองกับรัฐ เพื่อให้ยอมรับสถานการณ์ขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร แนวคิดเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการประเมินศักยภาพขององค์กรชุมชนในระดับหนึ่ง

ประเด็นที่สอง งานศึกษาและแนวคิดว่าด้วยกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน

ในแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นเพื่อความเติบโตของระบบเศรษฐกิจ ได้เน้นการให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ซึ่งเชื่อว่าเพื่อที่จะประกันความมั่นคงและเป็นหลักประกันทางสถาบันการเงิน เพื่อการผลิต แต่ปัจจุบันกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ถูกกำหนดจากภายนอกชุมชน และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของเกษตรกรทั้งรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การสูญเสียความสามารถที่จะควบคุมและรักษาสีทธิในทรัพย์สิน โดยเฉพาะที่ดินทำกินที่สร้างความเป็นชุมชน วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ในที่นี้จะยกทวนให้เห็นความแตกต่างระหว่างทรัพย์สินส่วนตัวและทรัพย์สินส่วนรวม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญทำให้ความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

ในกระบวนการผลิต ความสัมพันธ์ทางการผลิตกับระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจุบันการผลิตเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่อง และเป็นตัวกำหนดบทบาทในความสัมพันธ์ ดังนั้น จึงต้องค้นหาความสัมพันธ์พื้นฐานที่จะเป็นสิ่งที่กำหนดระบบการผลิตของชุมชน เพราะในระบบเศรษฐกิจความสัมพันธ์พื้นฐานจะเกิดจากระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจุบันการผลิตเกี่ยวกับเรื่องกรรมสิทธิ์เราไม่ได้หมายถึง ความเป็นเจ้าของอย่างเด็ดขาด สิ่งที่สำคัญคือ ความเป็นเจ้าของซึ่งเป็นสถาบันที่สมาชิกยอมรับและปกป้อง โดยใช้มาตรการทางกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ของสังคม (จะเป็นตัวชี้ว่าระบบนี้เป็นของ เอกชนหรือของกลุ่มคน)

ระบบกรรมสิทธิ์มีหน้าที่หลัก 2 ด้าน คือ

ก. วิธีการใช้ปัจจัยการผลิต (เช่น ที่ดิน)

ข. วิธีการแบ่งปันผลผลิตและรายได้ให้แก่กลุ่มสมาชิกต่าง ๆ ในสังคม คนกลุ่มที่

เป็นเจ้าของและมีอำนาจในการควบคุมปัจจัยการผลิตจะเป็นกลุ่มที่สามารถชี้ขาดว่าปัจจัยการผลิต (เช่น ที่ดิน) จะใช้เพื่อใครที่ไหน เมื่อไหร่ และเพื่อการผลิตชนิดใด เราอาจกล่าวได้ว่า ระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจุบันการผลิตมีความหมายทางด้านยุทธศาสตร์ต่อระบบเศรษฐกิจทั้งหมด พัฒนาการของระบบและระดับชีวิตความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ในสังคมขึ้นอยู่กับระบบกรรมสิทธิ์อย่างมาก ที่

สำคัญคือ กลุ่มที่ควบคุมระบบกรรมสิทธิ์นอกจากจะมีอำนาจทางเศรษฐกิจแล้วยังจะสามารถมีอำนาจผูกขาดทางด้านการเมืองและสังคมอีกด้วย การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองจะต้องเน้นเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานทั้งหมดของระบบเศรษฐกิจ (ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ 2529 : 8 - 9)

จากหลักการที่รัฐใช้จัดการทรัพยากรภายใต้นโยบายการพัฒนาชนบทโดยการสถาปนา ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเพื่อที่จะสร้างความมั่นคงในระบบเศรษฐกิจ ในสถานะที่เพิ่มขึ้นของความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม ย่อมมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเกษตรกรเป็นอย่างมาก เมื่อสังคมได้ก่อรูปขึ้นในส่วนหนึ่งของการดำเนินวิถีชีวิตของมนุษย์ ก็คือ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในแต่ละสังคมก็ย่อมที่จะมีกฎเกณฑ์และวิธีการใช้ทรัพยากรแต่ละชนิดที่แตกต่างกันออกไป แต่เดิมนักสังคมศาสตร์ได้แบ่งการจัดรูปทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตมนุษย์มากที่สุดคือ ที่ดิน ภายใต้การจัดการและความคุมโดยรัฐ คือ ระบบการให้กรรมสิทธิ์ถาวรแก่ผู้ถือครองโดยเด็ดขาด (Owenship System) ซึ่งพบมากในยุโรป ผู้ครอบครองสามารถใช้ที่ดินได้อย่างเสรีตามขนาดและจำนวนที่ดินที่ผู้ถือครองสามารถทำได้ และระบบการจัดการที่ดินแบบรัฐให้สิทธิการใช้ชั่วคราวแก่ผู้ถือครองที่ดิน (Usufruct System) ระบบนี้พบมากในเอเชีย โดยที่ดินยังเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐอยู่ รัฐเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด ส่วนพลเมืองเป็นเพียงผู้มีสิทธิการใช้ที่ดินภายใต้เงื่อนไขของรัฐ รัฐสามารถเรียกคืนได้และมีอำนาจเต็มที่ในการควบคุมการใช้ที่ดินของพลเมืองให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของรัฐ (มาร์กซ์ 2527 : 52 - 77)

Bloch ได้กล่าวถึงระบบกรรมสิทธิ์ใน Pre-Capitalist Economic Formations เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องทรัพย์สินส่วนตัวนั้น กฎหมายและสถาบันทางการเมืองเป็นเสมือนหลักประกันความปลอดภัย และสิทธิขั้นพื้นฐานของสมาชิกของสังคมในการที่จะยึดครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ตนหามาได้ นอกจากนั้น ทรัพย์สินส่วนตัวยังเป็นเสมือนกับแรงจูงใจให้สมาชิกสังคมทำงานด้วยความขยันขันแข็งเพื่อนำมาซึ่งประโยชน์สุขของตนเองและครอบครัว หากขาดกฎหมายและสถาบันทางการเมืองรองรับแล้ว ระบบเศรษฐกิจและสังคมก็จะมีแต่ความวุ่นวายปั่นป่วน สมาชิกสังคมจะปราศจากความปลอดภัยและการละเมิดสิทธิของผู้อื่นก็จะมีขึ้น (Bloch 1985 : 42 - 43 อ้างใน ยศ สันตสมบัติ 2530 : 67 - 68)

ปัญหาการจัดการที่ดินเป็นเรื่องที่ผูกติดกับการใช้อำนาจรัฐ รัฐศักดินาไทยในสมัยโบราณใช้อำนาจรัฐจัดการที่ดินเพียงเบาบาง แลงภาต์กล่าวว่า กฎหมายที่ดินนั้น เป็นการมองกฎหมาย

ไทยตามสายตาหรือหลักการของนักวิชาการตะวันตกที่เน้นเรื่องกรรมสิทธิ์เอกชน การประกาศว่าที่ดินทั้งหมดเป็นของพระมหากษัตริย์ ห้ามซื้อขาย และจะเรียกคืนได้เสมอ นั้น เป็นกฎหมายที่ปฏิบัติจริงได้เฉพาะเขตพระนคร เพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองไม่ให้ผู้ใดสามารถสะสมกำลังจนเป็นอันตรายต่อพระบรมเดชานุภาพได้ และการออกโฉนดที่ดินที่เริ่มในสมัยพระเจ้าบรมโกศ ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ที่จะเก็บภาษีให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น (แลงคาสต์ 2526 : 328)

จะเห็นได้ว่าการจัดการที่ดินนั้นมิได้เป็นไปเพื่อความมั่นคงในที่ดินแต่อย่างใด สำหรับชาวบ้านนั้นไม่ได้รับผลกระทบมากนัก เนื่องจากยังมีที่ดินรกร้างว่างเปล่าอีกมาก การจัดการที่ดินโดยรัฐในยุคศักดินาไทยจึงเป็นไปอย่างเบาบาง เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และเพื่อเป็นหลักประกันของความมั่นคงทางการเมืองของกษัตริย์มากกว่า ชาวบ้านยึดหลักการจัดการที่ดินตามสิทธิการใช้ที่มาจากการครอบครอง ไม่ได้แยกกรรมสิทธิ์ออกจากการครอบครอง หากไม่ใช่ก็ขาดสิทธินั้นไป

ในการศึกษาพัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ในประเทศไทยนั้น ที่รัฐใช้อยู่คือระบบทรัพย์สินโดยรัฐ และระบบทรัพย์สินเอกชน ที่จริงแล้วมีระบบกรรมสิทธิ์มากกว่า 2 ประเภท โดยเฉพาะระบบสิทธิการใช้ ตลอดจนระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ซึ่งปรากฏในงานศึกษาดังต่อไปนี้

พริจ เต็มวารี ได้ให้ความหมายไว้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ หมายถึง สิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินของปัจเจกบุคคล ซึ่งได้รับการรับรองจากระบบกฎหมายของรัฐ สิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินในลักษณะนี้ไม่เกี่ยวพันกับการใช้ประโยชน์ หรือกล่าวได้ว่า การใช้ประโยชน์ที่ดินไม่ใช่สาระสำคัญในการเป็นเจ้าของที่ดิน นั่นคือ กรรมสิทธิ์ในที่ดินแยกออกโดยเด็ดขาดจากการใช้ประโยชน์ ส่วนสิทธิการใช้ที่ดินนั้นเป็นสิทธิตามระบบการถือครองที่ดินตามจารีตประเพณี หมายความว่า ยังคงทำประโยชน์อยู่บนที่ดินอย่างต่อเนื่อง ก็จะมีสิทธิในการใช้ที่ดินตราบนั่น สิทธิการใช้ที่ดินจึงผูกพันอยู่กับการใช้ประโยชน์บนที่ดิน ไม่ได้มีลักษณะของการเป็นเจ้าของที่ดิน ดังนั้น การมีกรรมสิทธิ์และสิทธิครอบครอง นั่นคือ กรรมสิทธิ์ในที่ดินและสิทธิครอบครองแตกต่างจากสิทธิการใช้ที่ดินเพราะคำทั้งสองถูกนิยามขึ้นภายใต้ความคิดที่ว่าที่ดินเป็นของปัจเจกบุคคล อาจถือเอาได้โดยเด็ดขาดและถาวร ซึ่งเป็นทัศนะของคนในสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ขณะที่

สิทธิการให้ที่ดินถูกันยามขึ้นภายใต้ความคิดที่ว่าที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนรวม (พรใจ เต็มวารี 2534 :

21 - 22)

ดังนั้น สิทธิการให้ที่ดินจึงถือเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกิดขึ้น ภายในชุมชนดั้งเดิม ซึ่งจะพบได้จากการศึกษาของ Hirsch ได้ศึกษาชุมชนในลานลิกก่อนที่รัฐจะเข้าไปควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งให้เห็นช่วงการเปลี่ยนผ่านระหว่างอำนาจจากภายนอกไปสู่ชุมชน ซึ่งมีสิทธิการให้ในพื้นที่ทั้งที่ราบและที่สูง เมื่อรัฐประกาศเขตป่าสงวน อำนาจและการจัดการที่ดินของชุมชนก็ยังคงมีอยู่ คือ สิทธิการให้ทางพฤตินัย เพราะรัฐเข้าไปดำเนินการเพื่อที่จะควบคุมพื้นที่แต่ไม่ได้จัดการต่อพื้นที่ที่เกษตรกรทำกินอยู่เดิม นั่นคือ เกษตรกรยังทำกินอยู่ในเขตป่าสงวน แต่เมื่อรัฐได้สถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ขึ้น และให้กรรมสิทธิ์เฉพาะพื้นที่ราบและที่นา แต่ไม่ให้กรรมสิทธิ์ในพื้นที่ไร่หรือที่สูง ซึ่งในความเป็นจริง เกษตรกรมีวิถีชีวิตด้วยการผลิตที่หลากหลายทั้งพื้นที่ไร่ ที่นา และสวน จึงทำให้มีทั้งสิทธิการใช้ตามพฤตินัยและนิตินัยในชุมชนเดียวกัน และยังพบว่าสิทธิการให้เดิมมีการควบคุมโดยระบบเครือญาติ แต่ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลสามารถที่จะจัดการทรัพย์สินโดยลำพังได้ ทำให้มีการซื้อขายที่ดินได้ง่ายขึ้น ใครมีเงินก็หาซื้อที่ดินในชุมชนจึงตกเป็นของคนมีเงินทั้งในและนอกหมู่บ้าน (Hirsch 1990)

อนัญญา อึ้งภากรณ์ ซึ่งได้ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ เกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์พบว่า มีวิวัฒนาการสอดคล้องกับของ Hirsch ในอดีต รัฐไม่ได้หวงห้ามการใช้ประโยชน์จากป่าตรงกันข้าม กลับสนับสนุนให้ราษฎรหักล้างถางพง และเมื่อเสียภาษีที่ดินก็จะรักษาสีทธิความเป็นเจ้าของไว้ตราบนานเท่าที่ทำได้ เมื่อรัฐสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินขึ้นมาซึ่งได้แยกการครอบครองทำกินกับการเป็นเจ้าของออกจากกันอย่างชัดเจน โดยกฎหมายจะยอมรับความเป็นเจ้าของที่ต่อเมื่อบุคคลได้รับเอกสารสิทธิเหนือที่ดิน และเมื่อรัฐขยายอำนาจเข้าไปในระยะแรก ก็เสมือนว่าเป็นการยอมรับสภาพของชุมชนในป่าสงวน และการปฏิบัติว่าด้วยการแผ้วถางและครอบครองพื้นที่ป่าด้วย เพราะรัฐมิได้จัดการลงโทษคนจำนวนมาก ทั้ง ๆ ที่ผิดกฎหมาย มิหนำซ้ำหน่วยงานของรัฐเองก็ยังดำเนินการเก็บภาษีที่ดินอีกด้วย (อนัญญา อึ้งภากรณ์ 2534 : 95 - 100)

สำหรับพัฒนาการของรัฐไทยนั้น ได้มีการสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ตั้งแต่หลังการยกเลิกไพร่ พร้อมกับการแพร่ขยายของระบบทุนนิยม โดยที่รัฐจะออกเอกสารรับรองสิทธิให้เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการที่จะรู้แนวเขต การจัดการดังกล่าวทำให้ผู้มีอำนาจในสังคมได้สิทธิการถือครองจำนวนมาก การออกกฎหมายเอกชนมีสิทธิถือครองที่ดินถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงแผนการจัดการที่ดินของรัฐและได้เปลี่ยนแปลงที่ดินจากปัจจัยการผลิตมาเป็นสินค้า แต่ก็ยังเป็นการให้สิทธิ

ในอดีตนั้น ระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชนนั้น ได้สร้างความมั่นคงต่อการผลิต ซึ่งอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของ เครือญาติและชุมชน แต่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเมื่อรัฐสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์เอกชน

จากการศึกษาชาวนาภาคเหนือของ Moerman พบว่า ระบบกรรมสิทธิ์เป็นวัฒนธรรมจากภายนอกได้เข้าไปในชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของอีกวัฒนธรรมหนึ่ง นั่นคือ หลักการดั้งเดิมของชุมชนนั้น ความมั่นคงของการถือครองที่ดินขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์ของชุมชน เครือญาติ และครัวเรือน แต่เมื่อมีการนำรถแทรกเตอร์เข้ามาทำให้ระบบการจัดการที่ดินเปลี่ยนแปลงไปปลูกพืชพาณิชย์มากขึ้น ความต้องการที่ดินที่เคยขึ้นอยู่กับการใช้แรงงานครัวเรือนบุกเบิกและทำกินเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งชาวบ้านสูงอายุมีความเชื่อว่าการถือครองที่ดินที่ผ่านมามีความมั่นคงดีโดยอาศัยหลักพื้นฐานที่สืบทอดกันมานาน คือ สิทธิการใช้ของกลุ่มเครือญาติโดยการยอมรับร่วมกันของชุมชน หมายความว่า ชุมชนจะรับรองสิทธิของกลุ่มเครือญาติทราบเท่าที่ยังคงทำประโยชน์อยู่หรือสืบทอดมรดกให้สมาชิกในกลุ่มใช้ประโยชน์ต่อไป และสิทธิดังกล่าวจะถูกเรียกคืนกลับเป็นของชุมชนเมื่อกลุ่มเครือญาติเลิกทำประโยชน์ในที่ดินนั้นแล้ว เพื่อที่จะให้สมาชิกของชุมชนคนอื่นสามารถเข้าไปทำประโยชน์ได้ (Moerman 1968 : 96) จากหลักการดังกล่าวจึงพบว่า กลุ่มเครือญาตินอกจากจะเป็นการสร้างความมั่นคงด้วยการกำหนดเขตถือครองที่ดินแล้วยังจะต้องแสดงให้เห็นว่าได้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินนั้น โดยการปลูกพืชแสดงสิทธิครอบครองไว้ เนื่องจากการถือครองที่ดินมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความต้องการทำประโยชน์บนที่ดิน ซึ่งจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพการผลิตมากขึ้นเพียงใดนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญคือ ความมั่นคงในการถือครองที่ดิน สังคมต่างๆ จึงได้พยายามพัฒนากฎหมาย เพื่อกำหนดรูปแบบให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ของการพัฒนาการของแต่ละสังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2528 : 17)

พริใจ เต็มวารี ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงความมั่นคงในการถือครองที่ดินในประวัติศาสตร์ของสังคมชนบทภาคเหนือ เป็นการแสดงให้เห็นความขัดแย้งกันของสองวัฒนธรรมเกี่ยวกับสิทธิการใช้และระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน นั่นคือ เดิมความสัมพันธ์ทางเครือญาติและกฎเกณฑ์การถือครองที่ดินถูกพัฒนาขึ้นมาภายใต้หลักการในการมองที่ดินว่าเป็นทรัพย์สินสืบทอดจากบรรพบุรุษหรือของหน้าหมูในระดับต่าง ๆ ตามเงื่อนไขทางกายภาพ ระบบเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างความมั่นคงในการถือครองที่ดินในสังคมชนบท แต่ความมั่นคงเริ่ม

เปลี่ยนแปลงไปเมื่อรัฐได้สถาปนากรรมสิทธิ์เอกชนในหมู่บ้านตามการบังคับใช้กฎหมายที่ดิน เพื่อสร้างความมั่นคงในการถือครองที่ดินในสายตาของรัฐ โดยที่รัฐให้การบังคับและรับรองสิทธิเฉพาะที่มีหนังสือสำคัญแสดงสิทธิในที่ดิน ขณะที่การบังคับและรับรองสิทธิในชุมชนขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง จึงครอบคลุมที่ดินทุกประเภทที่ชาวบ้านถือครอง (พรใจ เต็มวารี 2534)

ส่วนแนวคิดในอีกกระแสหนึ่ง เป็นแนวคิดเกี่ยวกับทรัพย์สินส่วนรวม (Communal Property) มาร์กซชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของสองวัฒนธรรม กล่าวคือ ในระบบทุนนิยมนั้น การสะสมเงินทอง เครื่องมือการผลิต หรือทรัพย์สินส่วนตัวเป็นยอดปรารถนาในชีวิต แต่ในสังคมชนเผ่า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเพียงปัจจัยการยังชีพเท่านั้น การเป็นสมาชิกของชนเผ่าหรือครอบครัวหมายถึง การเป็นเจ้าของหรือการมีสิทธิเหนือทรัพย์สินและเครื่องมือการผลิตทั้งหมดเป็นของส่วนรวม จุดมุ่งหมายในการผลิตมิได้อยู่ที่การสะสมทรัพย์สินสมบัติ แต่อยู่ที่ความอยู่รอดของกลุ่ม (Marx 1964 : 91 - 99 อ้างใน ยศ สันตสมบัติ 2530 : 58 - 59)

Gibbs ได้เสนอให้เห็นพัฒนาการรูปแบบของระบบกรรมสิทธิ์ที่เน้นให้เห็นระบบที่เกิดจากชุมชน ที่จะนำไปสู่รูปแบบจัดการทรัพย์สินในปัจจุบัน คือ

1. ทรัพย์สินของรัฐ (State Property) คือ รัฐเป็นเจ้าของทรัพย์สินทั้งหมดมี 2 ลักษณะ

- ก. รัฐควบคุมโดยมีตัวแทนรัฐรับผิดชอบ เช่น ป่าสงวนแห่งชาติ
- ข. เป็นของสาธารณะ รัฐเป็นเจ้าของโดยให้ตัวแทนรัฐหรือเอกชนดูแล

2. ทรัพย์สินส่วนบุคคล (Private Property) คือ ทรัพย์สินซึ่งอยู่บนพื้นฐานของสิทธิการใช้ที่เท่าเทียมกัน และสามารถใช้ได้ตามวัตถุประสงค์ของปัจเจกบุคคลภายใต้เงื่อนไขของรัฐ

3. ทรัพย์สินส่วนรวม (Communal Property) เป็นทรัพย์สินซึ่งมีหลักการพื้นฐานจากการใช้และความคุม โดยประเพณีกฎเกณฑ์ของชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชน หน้าที่ของ Communal Property คือ

- ก. เห็น้องต้องกันว่าจะใช้เท่าความจำเป็นเพื่อรักษาไว้ซึ่งความยั่งยืนของทรัพยากร โดยจะไม่ใช้ต้นทุน (Stock) คือจะใช้เฉพาะผลผลิต
- ข. สามารถที่จะต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงต่อเทคนิคและวิทยาการใหม่ ๆ เพื่อความมั่นคง ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว

ค. สามารถสงเคราะห์อย่างเหมาะสม หรือใช้ได้กระทันหัน เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่น ให้ประโยชน์อย่างหลากหลาย

ง. แจกจ่ายอย่างเป็นธรรมสำหรับสมาชิก คงไว้ซึ่งความยุติธรรมที่จะตอบสนองประโยชน์ต่อชุมชนอย่างทั่วถึง (Gibbs 1989 : 24 - 26)

ในเรื่องกรรมสิทธิ์ โดยทั่วไปแล้วมักตกอยู่ภายใต้แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งรัฐยอมรับในเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สินยังคงอยู่ใน 2 แบบ คือ ทรัพย์สินของรัฐ และ ทรัพย์สินส่วนบุคคล ดังนั้น แนวคิดที่ชุมชนจะสามารถจัดการทรัพย์สินหรือทรัพยากรเพื่อชุมชน โดยชุมชน ที่จะแสดงถึงศักยภาพและอำนาจในการเข้าร่วมกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง จากการใช้ทรัพยากร แม้เกิดขึ้นแต่ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการในกรอบของกฎหมาย เพราะยังอยู่ในแนวคิดที่รัฐจะเป็นผู้ควบคุมและจัดการทรัพยากรทั้งหมด เช่น กรณีของป่าชุมชนที่มีหลักการของทรัพย์สินของส่วนรวมที่มีการควบคุมการใช้ โดยกฎเกณฑ์ประเพณีของชุมชน แต่รัฐยังควบคุม และทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่กับป่ามองว่าเป็นของหลวง ซึ่งทุกคนมีสิทธิใช้ แต่สิทธิในป่าชุมชนของชาวบ้านจำกัดสิทธิในการใช้ให้ขึ้นอยู่กับอำนาจของชุมชน โดยถือเป็นของชุมชน (Komon 1991) ตามนัยนี้ชาวบ้านจะยึดประเพณีที่ถือว่าชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรในขอบเขตที่กำหนดขึ้น จากวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนนั้น ด้วยการวางกฎเกณฑ์เพื่อรักษาและใช้ทรัพยากรนั้น (เสนห์ จามริก 2536 ข : 56)

Berkes ได้เสนอว่า หากต้องการใช้ทรัพยากรให้อื้อประโยชน์อย่างยั่งยืนในการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจนั้น จะต้องสืบค้นหาประเด็นของความเป็นมาพื้นฐาน จากการใช้ประโยชน์จะเป็นตัวกำหนดรูปแบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน เพราะความแตกต่างจากการก่อรูปทางสังคมในพื้นที่ต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะศักยภาพของสภาพแวดล้อม ระบอบการปกครอง จากการศึกษากระบวนการเกษตรแบบเคลื่อนย้ายในซาราวัก มาเลเซีย ซึ่งสามารถอยู่ได้ถ้าเป็นอุดมการณ์เพื่อยังชีพ เพราะรูปแบบการเกษตรแบบนี้ต้องสามารถควบคุมการใช้พื้นที่โดยสมาชิกของชุมชน ดังนั้น ในการดำรงอยู่ของสังคมจึงมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้มีความสอดคล้องกับการใช้ทรัพยากร แต่ทั้งนี้ในรูปแบบการใช้พื้นที่ใครจะเป็นผู้มีอำนาจในการจัดการ จากความสัมพันธ์ทางการผลิตในสังคมนั้น โดยเฉพาะการกำหนดรูปแบบ การใช้ทรัพย์สินจึงเกี่ยวพันกัน ดังนั้น ทรัพย์สินบางชนิดจึงไม่สมควรที่จะปล่อยให้ให้เป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล โดยเฉพาะทรัพย์สินที่เป็นปัจจัยการยังชีพ จะต้องมีการมีให้นำไปใช้ผลิตประเภท หรือตามวัตถุประสงค์ของบุคคล เพราะสภาพของคนที่เข้าถึงทรัพย์สินนั้น

แตกต่างกัน แต่หากจัดการผิดพลาดกลับจะส่งผลกระทบต่อคนส่วนมากได้ (Berkes 1989 : 70 - 86)

แนวคิดนี้เป็นการเสนอเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนที่ถูกกำหนดจากภายนอกชุมชน และไม่สอดคล้องกับระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิทธิการใช้ทรัพยากรโดยมีชุมชนเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ ซึ่งมีกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้และควรใช้อย่างไร และมีจะเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานของชุมชนท้องถิ่นทั่วโลก ในภาคเหนือของประเทศไทยก็มีระบบทรัพย์สินทางนอกระบบนี้ เรียกว่า สิทธิหน้าหมู่บ้าน แต่ มักจะถูกรัฐในปัจจุบันที่มุ่งเน้นการปกครองตามกฎหมายมองข้าม ทำให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์ซ้ำซ้อนบนพื้นที่เดียวกันหลายระบบ การละเลยของรัฐจึงกลายเป็นชนวนของความขัดแย้งมากมายในการแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบัน

ประเด็นที่สาม งานศึกษาและแนวคิดด้วยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ทน และชุมชน ในระบบทุนนิยม

การศึกษาเกี่ยวกับการที่ชุมชนถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนนิยมนั้น มีทฤษฎีฟังก์ที่อธิบายการพัฒนาระบบทุนนิยมเข้าสู่ประเทศไทย และส่งผลต่อชุมชนชนบทอย่างต่อเนื่อง ภายใต้หลักการของรัฐที่จะพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และได้เป็นอุดมการณ์ที่ควบคุมการวางแผนระดับชาติและครอบงำความคิดของผู้มีอำนาจตัดสินใจในสถาบันการพัฒนาต่าง ๆ พร้อมกับการพึ่งพาทุนอย่างมหาศาล ผลที่ได้แทนที่จะลดช่องว่างระหว่างอภิสิทธิ์ชนกับผู้น้อย ก็สร้างความแตกต่างทางชนชั้นทางเศรษฐกิจและสังคม พร้อมกับความยากจนเรื้อรังที่แพร่กระจายสู่ชนบทของประเทศมากขึ้น

ในช่วงทศวรรษ 1960 กลุ่มทฤษฎีฟังก์คือ Frank ได้วิพากษ์ทฤษฎีการพัฒนาระแสหลักที่จะพัฒนาประเทศให้ทันสมัย โดยมีนัยสำคัญคือ เงินทุนจากภายนอกทำให้การพัฒนาของทุนนิยมในประเทศล้าหลังช้าลง นั่นก็คือ การลงทุนของต่างชาติก็มุ่งจะรักษาสภาพดั้งเดิมของการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศไว้ เพื่อที่ประเทศด้อยพัฒนาจะได้เป็นผู้ผลิตสินค้าขั้นปฐมต่อไป และจากการที่ทุนต่างกอบโกยเอาผลประโยชน์ไปจากระบบเศรษฐกิจของประเทศภายนอกก็เป็นสาเหตุที่ทำให้

ให้ความล้มเหลวในประเทศเหล่านั้นยังคงอยู่ต่อไป และเมื่อย้อนกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศด้อยพัฒนา พบว่า พัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนานั้นครั้งหนึ่งมิได้มีอารยธรรมที่ล้ำสมัยแต่อย่างใดเมื่อเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้วในปัจจุบัน แต่ความด้อยพัฒนาที่เกิดขึ้นในแถบลาตินอเมริกา เอเชีย และแอฟริกาได้เริ่มขึ้นเมื่อการขยายตัวของลัทธิล่าอาณานิคมเศรษฐกิจโดยการปล้นสดมภ์วัตถุดิบจากประเทศด้อยพัฒนาที่ตกเป็นอาณานิคม สิ่งที่ปรากฏก็คือ "พัฒนาการของความด้อยพัฒนา" (Frank 1969)

แม้การมองปัญหาความด้อยพัฒนาในประเทศโลกที่สามจะเป็นเนื้อหาของทฤษฎีพึ่งพา แต่การมองปัญหาของ Cardoso นั้นไม่เชื่อว่าการขยายตัวของทุนนิยมในขั้นตอนของจักรวรรดินิยมจะเป็นแบบ Zero Sum Game (ประเทศหนึ่งจะได้ประโยชน์ แต่อีกประเทศหนึ่งจะเสียประโยชน์) Cardoso เห็นว่า จากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทุนนิยมที่เป็นศูนย์กลางกับประเทศบริวารจะเป็นแบบ Associated Dependent ซึ่งประเทศบริวารหรือด้อยพัฒนาสามารถพัฒนาตนเองได้ในระดับหนึ่ง จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrializing Countries) ในแถบต่าง ๆ ของโลก ซึ่งเกิดขึ้นได้เฉพาะบางประเทศเท่านั้น เช่น ประเทศอุตสาหกรรมใหม่เอเชีย (Cardoso 1979) เพราะการพัฒนาของทุนนิยมมีขบวนการของการเพิ่มทุนหลังการผลิตที่ผ่านการนำเข้าของเทคโนโลยี เงินทุน และกิจการจากต่างประเทศมีจำนวนแรงงานรับจ้างมากขึ้น จะทำให้เกิดรัฐที่กดขี่เป็นผู้ประกอบการและสัมพันธ์ใกล้ชิดทางเศรษฐกิจกับบรรษัทข้ามชาติ (สุวินัย ภรณวลัย 2532 : 96 - 110)

Cardoso ได้โต้แย้ง Frank ในประเด็นที่ว่า ไม่น่าจะมองปัญหาความด้อยพัฒนาเป็นการขัดแย้งระหว่างประเทศ แต่ควรมองในแง่ความขัดแย้งทางชนชั้น และความสัมพันธ์ทางชนชั้นเป็นการมองถึงศักยภาพภายใน ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจว่าความด้อยพัฒนาเกิดขึ้นได้อย่างไร โดยเฉพาะมูลค่าส่วนเกินจากความสัมพันธ์ทางชนชั้น ซึ่งถูกจัดสรรโดยคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าชนชั้นปกครองและนายทุน ที่จะทำให้รู้ว่ามีมูลค่าส่วนเกินนั้นถูกนำไปใช้ทำอะไร และผลจากการใช้นั้นได้นำไปสู่การด้อยหรือพัฒนา ถ้าหากถูกนำไปใช้ในการรักษาอำนาจซื้อของฟอมเพื่อสำหรับการบริโภคของคนชั้นสูง ก็จะต้องหันกลับมาพิจารณาตุลย์อำนาจทางการเมืองอีกว่าเป็นอย่างไร (วิษณุ สุนทรารักษ์ 2527)

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การชุดรีดเอาประโยชน์จากทรัพยากรของประเทศด้อยพัฒนาไปสู่ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นกลไกใหม่ของการพัฒนาประเทศโลกที่สาม โดยมีระบบทุนนิยมเป็นเครื่องมือในการแผ่ขยายการดูดซับทรัพยากร และมองว่าสังคมเป็นแบบทวิลักษณ์ (Dual Society) สังคมมีสภาพสองสังคมอยู่ในประเทศเดียวกันคือ มีความล้ำหลังอยู่ในเขตชนบท และมีความทันสมัยอยู่ในเขตเมือง เพื่อขจัดความล้ำหลังทั้งหลายจะต้องมีการกระจายการพัฒนาความทันสมัยจากตัวเมืองสู่เขตแหล่งความล้ำหลังในชนบท หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการกระจายความทันสมัยจากประเทศที่พัฒนาแล้วสู่ประเทศด้อยพัฒนา การพัฒนาในแนวทางนี้คือการยึดตัวแบบจากตะวันตก โดยเฉพาะอเมริกาและอังกฤษ โดยเห็นว่ากลุ่มประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายจะสามารถพัฒนาประเทศของตนเองได้ด้วยการกระจายความทันสมัยจากเมืองใหญ่ ซึ่งเป็นแหล่งการพัฒนาสู่ชนบท เทคโนโลยีและทุนจึงถูกกระจายสู่อาณานิคมนี้ ผลก็คือ สังคมที่ยึดถือประเพณีดั้งเดิมเปลี่ยนสภาพเป็นสังคมทันสมัย (พินิจ สุนทรารักษ์ 2527)

สำหรับการพัฒนาของระบบทุนนิยมในประเทศไทยที่ต้องพึ่งพาทางการค้าและเงินกู้มา โดยตลอดในการใช้จ่ายเพื่อพัฒนาประเทศ จึงต้องพึ่งพาเงินกู้ สินเชื่อการค้า และเงินช่วยเหลือตลอดจนชักจูงให้ทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนมากขึ้น และทุนต่างชาติได้เข้ามาครอบงำทางธนาคารและการอำนวยความสะดวกจึงมีแนวโน้มที่จะทำการปรับโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนการขายตัวของทุนต่างชาติให้เป็นไปตรงความต้องการของทุน (กำชัย ลายสมิต 2533 : 57 - 62) กับผลที่ตามมาคือ ทรัพยากรธรรมชาติหมดไปพร้อมกับความยากจนและปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็น การพัฒนาที่ยังพัฒนากียิ่งทำลายตัวเองในชนบทปรากฏเด่นชัดขึ้น

ชีวิตในชนบทนั้นได้เชื่อมโยงใกล้ชิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับแบบแผนของการพัฒนาทั้งในระดับชาติและในระดับโลก และรูปแบบของการผนวกชนบทเข้าไปสู่ระบบเศรษฐกิจโลกนี้ ได้มีส่วนกำหนดแบบแผนของชีวิตในชนบทด้วยเช่นกัน ซึ่งความสัมพันธ์เป็นการปะทะสังสรรค์เข้ากันระหว่างเมืองกับชนบทสลับซับซ้อนขึ้น โดยมีการก่อรูปทางชนชั้น และรัฐเป็นสื่อที่สำคัญ ทำให้วิถีชีวิตชนบทและทิศทางการพัฒนาขึ้นอยู่กับภาวะเศรษฐกิจระดับประเทศและระดับโลก พร้อมกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือ ชาวนาต้องถูกเบียดขับออกจากที่ดินเข้าสู่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมและบริการ พร้อม ๆ กับการชะงักงันของค่าจ้างหรือการลดลงของค่าจ้างที่แท้จริง มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน รัฐ และทุน โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐต่อภาคเกษตร การแทรกแซง

ของความสัมพันธ์แบบทุนนิยมเข้าไปสู่ชนบทมากขึ้นในรูปของระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน และการเข้าไปควบคุมจัดการทรัพยากรของชุมชน การเสื่อมสลายของการผลิตเพื่อยังชีพ และการเพิ่มขึ้นของหนี้สินในชนบท โดยมีธนาคารแทรกเข้าไปเป็นผู้ให้กู้มากขึ้น เปิดโอกาสให้เกิดกระบวนการของการสูญเสียที่ดินทำกินและการกระจุกตัวของที่ดินต่อไปในอนาคต (กนกศักดิ์ แก้วเทพ 2529 : 155 - 167)

สรุปได้ว่า การนำเอาทฤษฎีพึ่งพามาอธิบายสังคมไทยนั้นเป็นการสืบค้นแนวคิดในการพัฒนาประเทศที่ต้องพึ่งพา และขึ้นต่อประเทศอุตสาหกรรม เป็นผลให้ถูกกำหนดเงื่อนไขการพัฒนาที่ซึ่งนอกจากจะถูกครอบงำและพันนาการด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังถูกครอบงำและพันนาการทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมด้วย และเมื่อเปรียบเทียบในระดับจุลภาคระหว่างเมืองกับชนบทแล้วก็ได้แตกต่างกัน จากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ทุน และหมู่บ้านชนบท

ส่วนทฤษฎีว่าด้วยการผลิตแบบทุนนิยมของ Bernstein นั้น เป็นการมองว่า การเข้าสู่ระบบทุนนิยมนั้น รัฐและทุนมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการผลิต ที่นำเอากฎเกณฑ์การผลิตทางทุนนิยม ค่อย ๆ ขยายตัวเข้าไปสู่ระบบการผลิตของชาวบ้าน

ในขณะที่กระแสการพัฒนาของระบบการผลิตแบบทุนนิยมได้กระจายไปทั่วโลก จากตัวอย่างของการศึกษาในระดับมหภาค ที่จะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ชุมชนถูกผนวกเข้าสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยม คือการศึกษาของ

Bernstein ได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดสำหรับการวิจัยชาวนา และวิเคราะห์ลักษณะของสังคมชาวนาในประเทศโลกที่สาม โดยการใช้ทฤษฎีว่าด้วยการผลิตแบบทุนนิยม โดยใช้ข้อมูลชาวนาในแอฟริกา และเพื่อเป็นการก้าวพ้นวิธีการผลิตแบบเศรษฐกิจชาวนา กล่าวคือในสถานการณ์ที่ความสัมพันธ์ทางการผลิตได้ถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของทุนนิยมโลกนั้น การผนวกชาวนาเข้าสู่วงจรการหมุนเวียนของทุนคือการทำลายระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบการผลิตมูลค่าการใช้เป็นหลัก โดยการขยายตัวของความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนสินค้า วงจรการผลิตซ้ำของระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติถูกทำลายลง ซึ่งมีรัฐเป็นตัวแสดงบทบาทสำคัญ โดยการบังคับชาวนาให้แสวงหารายได้ในรูปแบบเงินสด คือ การผลิตเพื่อขาย ขยายการเก็บภาษีในรูปแบบเป็นเงิน และรัฐได้เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขการเข้าถึงที่ดินของผู้ผลิตโดยตรง ด้วย

การนำเอาที่ดินสาธารณะมาอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ซึ่งเป็นการทำลายระบบการเข้าถึงที่ดินของชุมชนท้องถิ่น พร้อมกับสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบเอกชนมาเป็นสินค้า กระบวนการดังกล่าวดำเนินไปพร้อม ๆ กับการทำลายหัตถกรรมที่ผลิตขึ้นในหน่วยครัวเรือน ชาวนาต้องขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปมากขึ้น เพื่อจะได้พืชผลไปขายนำเงินมาซื้อสินค้าหัตถกรรมที่ตนเองเลิกผลิต ความสัมพันธ์เชิงสินค้าพัฒนาสูงขึ้น เมื่อครัวเรือนชาวนาต้องใช้เงินซื้ออาหารหลักที่ตนเคยปลูกมาบริโภคเอง

จากความผันแปรในความสัมพันธ์กับแรงบีบคั้น นั่นคือ แรงบีบคั้นจากการผลิตซ้ำแบบธรรมดา ที่ก่อให้เกิดการเพิ่มต้นทุนการผลิต ขณะเดียวกันก็ลดผลตอบแทนต่อแรงงานลง จากการแทรกแซงของกลุ่มทุนที่หลากหลาย รวมทั้งโครงการพัฒนาชนบทต่าง ๆ ที่ทำให้ชาวนาเข้าไปอยู่ในวงจรการหมุนเวียนของทุนมากยิ่งขึ้น ชาวนาต้องขยายเวลาแรงงานออกไปมากขึ้น มีการใช้แรงงานเร่ร่อนมากขึ้น มีการซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องมือการผลิต และลงทุนในงานชลประทาน แต่อัตราการแลกเปลี่ยนสำหรับสินค้าที่ชาวนาทำการผลิตขึ้นกลับลดลง ยิ่งผนวกชาวนาเข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงสินค้าเข้มข้นมากเท่าไร ความจำเป็นที่จะต้องมียารายได้ในรูปเงินสดเพื่อใช้ในการซื้อปัจจัยที่จำเป็นสำหรับการผลิตซ้ำแบบธรรมดาก็มีความสำคัญมากขึ้น ดังนั้น ผลกระทบในทางภาวะวิสัยของแรงบีบคั้นจากการผลิตซ้ำแบบธรรมดาก็คือ กลไกอันหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนชาวนาต้องใช้แรงงานเข้มข้นมากขึ้น เพื่อเพิ่มหรือรักษาอุปทานของสินค้า โดยที่ทุนเสียค่าใช้จ่ายในการจัดการหรือควบคุมกระบวนการผลิตต่ำสุด (Bernstein 1981 : 3 - 34)

การศึกษาในระดับมหภาคที่วิเคราะห์ชาวนาในจามาร์ก้า ภายใต้วิถีการผลิตแบบทุนนิยม โดยแจนว์รีย์และเดย์รี พบว่า เป็นองค์ประกอบของชนชั้นที่เปลี่ยนไปมาระหว่างการเป็นนายทุนกับการเป็นกรรมกรตามแนวความคิดของเลนิน ชาวนาส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาการขายแรงงานมากขึ้น เมื่อเขาสูญเสียปัจจัยการผลิตไป โดยเฉพาะชาวนาไร้ที่ดินกับชาวนาที่ถือครองที่ดินขนาดเล็ก แจนว์รีย์และเดย์รีจึงสรุปว่า ชาวนาเหล่านั้นคือผู้ผลิตเพื่อยังชีพที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจในระดับกว้าง คือ การเข้าร่วมในตลาดแรงงานและเป็นการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยมของครัวเรือนชาวนา และเขาอธิบายว่า ตรรกทางเศรษฐกิจและการผลิตซ้ำอย่างง่ายของครัวเรือนชาวนานั้น มิได้มีสาเหตุมาจากข้อกำหนดทางพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หากแต่เป็นลักษณะความสัมพันธ์ทางการผลิตที่มีการเบียดบังเอามูลค่าส่วนเกิน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญ (แจนว์รีย์ และ เดย์รี

ในประเทศไทยกระบวนการพัฒนาสังคมยังพบกับความขัดแย้งกันระหว่างรัฐ ช่างนา และ
ทุนอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเกิดจากแรงบีบคั้นจากความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมที่เข้าควบคุมและ
บงการต่อกระบวนการผลิต การศึกษาที่กล่าวมาของ Bernstein และแจนว์รีย์ จะยังคงอยู่ใน
ระดับโครงสร้างซึ่งมุ่งเน้นถึงกลไกของระบบตลาดในภาพกว้าง จึงยังไม่ได้เห็นมุมมองภายในของ
ความสัมพันธ์ภายในระหว่างกลุ่มคน จึงดูเหมือนขาดการเข้าใจถึงศักยภาพของช่างนา เพราะเหตุ
ว่าช่างนายังไม่ถูกเบียดขับออกจากที่ดินทั้งหมด แสดงว่ารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างที่ดินจะต้องมี
การปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ ซึ่งภาพปรากฏที่เกษตรกรยังคงผลิตเพื่อยังชีพ ผลิตเพื่อขายหรือทำงาน
รับจ้างด้วย วิทยาการสรุปว่าเป็นวิธีที่นายทุนของระบบทุนนิยมสามารถขูดรีดส่วนเกินจากภาคเกษตร
ได้มากขึ้น โดยไม่ต้องเสียค่าเลี้ยงดูและการผลิตทดแทนขึ้นใหม่ (Reproduction) ของแรงงาน
ภาคเกษตร (วิทยาการ เชียงกุล 2527 : 210)

หากพิจารณาในบริบทของแนวคิดทุนนิยมส่วนรอบข้าง การดำรงอยู่ของวิธีการผลิตหลาย
แบบที่มีลักษณะขัดแย้งกันอยู่ในสังคมปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านกำลังอยู่ในระยะช่วงการ
เปลี่ยนผ่าน วิธีการผลิตแบบทุนนิยมเริ่มเติบโตและมีอิทธิพลต่อสังคมหมู่บ้าน พร้อมกับทำลาย
เงื่อนไขการดำรงอยู่ทางโครงสร้างของวิธีการผลิตแบบเดิม ภูษธรรมที่เห็นได้ชัดก็คือ ชาวบ้าน
ต้องขายพื้นที่ปลูกพืชพาณิชย์ หรือ ไปปลูกพืชชนิดเดียวเพื่อขายนำเงินมาซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค
ที่ตนเองเลิกผลิตและเคยหาได้เอง ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านจึงมีอาจผลิตทดแทนขึ้นใหม่ได้
เมื่ออยู่ภายนอกวงจรการหมุนเวียนของทุน และผลจากทุนได้ทำลายระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติ
ทำให้ช่างนาต้องพึ่งพาสินค้าจากตลาดเพิ่มมากขึ้น และยังผลให้สังคมเกษตรแตกตัวออกเป็นชนชั้น
ต่าง ๆ การแยกตัวดังกล่าวเป็นพื้นฐานของการก่อรูปขึ้นของตลาดภายใน แม้แต่ประเทศที่พัฒนา
แล้วก็ตาม จะพบว่า การผลิตขนาดเล็กโดยใช้แรงงานครัวเรือนของช่างนายังมีส่วนที่สูง ซึ่ง
ย่อมแสดงให้เห็นว่าการจ้างแรงงานต่อทุนยังเป็นกระบวนการที่มีอุปสรรคมาก ขณะเดียวกันก็
แสดงว่าเงื่อนไขการดำรงอยู่ของรูปแบบการผลิตขนาดเล็ก โดยใช้นแรงงานภายในครอบครัว
ของช่างนาไม่สามารถถูกทำลายได้ง่าย ซึ่งตรงข้ามอย่างสิ้นเชิงกับการผลิตในภาคอุตสาหกรรม
(สมศักดิ์ สัมผัสศิริธรรม 2533 : 118 - 154)

สำหรับการศึกษาที่ชี้ให้เห็นการที่หมู่บ้านถูกผนวกเข้าสู่ระบบทุนนิยม จากความสัมพันธ์ที่
รัฐได้ขยายการปกครองไปสู่ชุมชนภายใต้นโยบายการพัฒนา โดยใช้เศรษฐกิจนำ ทำให้อำนาจและ

ประเพณีท้องถิ่น เช่น กลุ่มของชุมชน กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มศรัทธาวัด กลุ่มเหล่านี้เสมือนเป็น
เครือข่ายพื้นฐานที่ยึดโยงให้สังคมชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ด้วยอำนาจของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป
(Potter 1976) เมื่ออำนาจรัฐเข้าไปครอบงำในลักษณะปกครองโดยผ่านผู้นำชุมชน และผล
ประโยชน์จากการพัฒนาก็ยังคงตกอยู่กับผู้นำท้องถิ่นเท่านั้น การส่งเสริมให้ชุมชนผลิตเพื่อการค้าจึง
เป็นการตอกย้ำให้รัฐและทุนเข้าไปใช้ทรัพยากรของชุมชนมากขึ้น เพราะเมื่อเกษตรกรผลิตแล้ว
ขายเพื่อใช้หนี้ให้กับทุนที่กู้ยืมมา เสมือนเป็นแรงงานในที่ดินของตนเอง เกษตรกรจึงไม่ได้และ
ไม่เหลืออะไรเลย (Turton 1975) เราจึงไม่อาจมองชุมชนอย่างเป็นอิสระ โดยเฉพาะ
ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันอยู่ระหว่างรัฐ หมู่บ้าน และกลุ่มทุน ได้มีงานศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงการ
ปฏิสัมพันธ์กัน และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการดำเนินวิถีชีวิตของเกษตรกรและการใช้
ทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับปรากฏการณ์และระดับแนวคิด ได้แก่งานศึกษาดังต่อไปนี้

การศึกษาที่แสดงให้เห็นบทบาทของรัฐที่พยายามเข้าไปพัฒนาชุมชน โดยการเร่งสร้าง
โครงสร้างพื้นฐาน การหาแหล่งทุน การส่งเสริมปลูกพืชพาณิชย์ กลับกลายเป็นการเสริมสร้าง
อำนาจให้แก่รัฐบาลและทุน จากการศึกษาของชยันต์ ในบ้านช้าง จังหวัดเชียงใหม่ คนที่ได้รับผล
ประโยชน์จากโครงสร้างพื้นฐานส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรราย และการผลิตพืชพาณิชย์นั้นต้องลงทุนสูง
ทำให้เกษตรกรพึ่งพาอำนาจจากภายนอกมากขึ้น และในที่สุดกลไกของตลาดหรือทุนก็เข้ามา
บงการการผลิตของเกษตรกรทั้งหมด (Chayan 1984 : 273 - 280)

การผลิตเพื่อการค้าที่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากเกินไป เป็นสาเหตุหนึ่งทำให้เกษตรกร
ต้องสูญเสียที่ดิน เมื่อไม่สามารถจะผลิตแล้วขายนำเงินมาชำระหนี้สินได้ (Tanabe 1984 : 33-
36) เกษตรกรในบางพื้นที่ เช่น ในบ้านสัน และ บ้านแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับผลกระทบจาก
ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแล้วสูญเสียที่ดินทำกิน บางครัวเรือนหาทางออกโดยการเช่าที่ดินผู้อื่นทำ
แต่ก็ไม่สามารถจะทำการผลิตต่อไปได้ เพราะไม่มีทุน จึงหันไปบุกเบิกป่าเพื่อปลูกข้าวไร่และพืช
อื่น ๆ บางครัวเรือนขายแรงงานในที่ดินของตนเองที่ขายไปแล้ว และที่สำคัญคือ เกษตรกรจำนวน
ไม่น้อยรับจ้างเลื่อยไม้ขาย โดยอาศัยโครงสร้างในระบบอุปถัมภ์ในท้องถิ่น ซึ่งมีผู้นำท้องถิ่น พ่อค้า
และเจ้าหน้าที่ของรัฐคุ้มครองอยู่ (Chatchai 1983 : 96 - 124)

เอิร์ช ได้ศึกษาชุมชนจังหวัดอุทัยธานี ชี้ให้เห็นว่า โครงการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐล้วน
แต่สร้างแรงบีบคั้นให้เกษตรกรต้องเข้าสู่การบงการของทุนมากขึ้น โดยเฉพาะอำนาจการตัดสินใจ

ต่อการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มทุนเป็นจำนวนมากในการปรับปรุงดิน และทำการผลิตเพื่อวัตถุประสงค์ของตลาด เมื่อเกษตรกรในป่าไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดินเป็นผลให้เกษตรกรต้องพึ่งพาทุนนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง ถึงแม้ในเวลาต่อมาสถาบันการเงินของรัฐคือ ธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) จะเข้ามาช่วยเหลือโดยไม่ต้องใช้เอกสารสิทธิค้ำประกันก็ได้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเกษตรกรจะออกจากวงจรความยากจนจากความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ เพราะวัตถุประสงค์ของธนาคารเองก็ได้กำหนดเงื่อนไขในการกู้เงิน และการตัดสินใจในการผลิตด้วยเช่นกัน และยอมเป็นการผลิตเพื่อการค้าอย่างแน่นอน เพราะเป็นหลักประกันของการสูญหายของเงินสินเชื่อของธนาคารนั่นเอง (เอิร์ช 2533 : 127)

นโยบายการพัฒนาโครงการผันเงินสินเชื่อสู่ชนบทภาคเหนือ ตลอดจนการเข้ามาของเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ได้ส่งผลให้ชาวนาทำการผลิตเพื่อขายมากขึ้น และการพัฒนาเหล่านี้มักจะตอบสนองและให้ประโยชน์ต่อชาวนาร่ำรวย เพราะจากการศึกษาที่บ้านสันโป่ง อานันท์พบว่า ชาวนานายทุนนั้นนอกจากจะเป็นผู้ถือครองที่ดินขนาดใหญ่ในหมู่บ้านแล้ว ยังเป็นผู้มีอิทธิพลเกี่ยวกับอำนาจในท้องถิ่นด้วย สามารถมีรายได้เป็นกอบเป็นกำจากระบบผลิตเพื่อการค้า ภายใต้การสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการเกษตร แต่ชาวนารายย่อยที่ไม่สามารถกู้เงินได้เพราะข้อจำกัดไม่มีหลักค้ำประกันพอ จึงหันไปพึ่งแหล่งทุนในหมู่บ้าน ซึ่งต้องเสียดอกเบี้ยถึงร้อยละ 60 ต่อปี ทำให้ชาวนารายย่อยต้องสูญเสียที่ดินที่มีอยู่ไม่มากนักไป เพราะความล้มเหลวทางการเกษตร และไม่สามารถชำระเงินกู้ได้ (Anan 1988 : 123 - 132)

เมื่อเกษตรกรสูญเสียที่ดินแล้วหันไปเช่าที่ดินทำกิน ก็ต้องพบกับความขัดแย้งในการใช้ที่ดินและแรงงานระหว่างชนชั้นชาวนาด้วยกันเอง เพราะทำให้ชาวนาเจ้าของที่ดินเรียกร้อยค่าเช่าเพิ่มขึ้น ทำให้ชาวนาเช่าและชาวนาไร้ที่ดินต้องเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินใหม่ในเขตป่าใกล้หมู่บ้านหรือออกไปเป็นแรงงานรับจ้าง โดยเฉพาะช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์นั้น นายทุนเจ้าของที่ดินเลือกที่จะแสวงหาประโยชน์จากความสัมพันธ์เชิงค่าเช่ามากกว่า เพราะพลังการผลิตและระบบตลาดสินค้าเกษตรยังอยู่ในระดับต่ำ และไม่ต้องเสี่ยงต่อการขาดแคลนแรงงานและการสูญเสียจากภัยธรรมชาติ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2528 : 81 - 107)

การศึกษาของ อัญญา อึ้งภากรณ์ แสดงให้เห็นถึงอำนาจรัฐและทุนที่เข้าไปปฏิสัมพันธ์กับชุมชนโดยการเข้าไปควบคุมและปกครองเชิงอำนาจเหนือชุมชน เป็นการกระทำจากภายนอก

บนพื้นฐานของความสัมพันธ์เชิงการผลิตตลอดมา เดิมนั้นสิทธิเหนือทรัพยากรเป็นของชุมชน ในขณะที่รัฐยังมิได้เข้าไปจัดการทรัพยากรในพื้นที่โดยตรง แต่ก็มีกลุ่มทุนที่พยายามสอดแทรกบทบาทของตนให้เข้ากับโครงสร้างอำนาจในชุมชน โดยการยอมเสียภาษีให้แก่ชุมชน หรือใช้แรงงานในชุมชนทำงานให้ เพื่อหาผลประโยชน์จากป่า เช่น เจาะน้ำมันยาง เมื่อรัฐเข้าไปจัดการป่าอย่างเข้มงวด โดยการขู่ว่าจะเพิกถอนการอนุรักษ์ป่าและความมั่นคงเป็นสำคัญ มีการอพยพคนออกจากป่ากรณีหนองตระเกรา จะเชิงเทรา ได้สร้างความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนอย่างยิ่ง เพราะพื้นที่นั้นจะมีผู้อ้างสิทธิอยู่ก่อนแล้ว ประชาชนหลายรายกลายเป็นคนไร้บ้านต้องหนีออกมา ไม่มีทั้งที่ทำกินและที่อยู่อาศัย (อนัญญา อิงภากรณ์ 2534 : 77 - 79)

เดิมนั้น สถาบันของรัฐกับของหมู่บ้านแยกจากกันอย่างเห็นได้ชัด เช่นเดียวกับสถาบันที่เกี่ยวข้องกับทุนจากภายนอกก็แยกออกจากความสัมพันธ์ทางการผลิตในหมู่บ้าน การพัฒนาชนบทเป็นตัวการสำคัญยิ่ง ทำให้สถาบันหมู่บ้านเปลี่ยนรูปไปมีหน้าที่รับใช้รัฐยิ่งขึ้น และมีบทบาทเป็นตัวเชื่อมเศรษฐกิจหมู่บ้านเข้ากับทุนจากภายนอก ปัญหาที่ตามมาคือ การผลิตที่มีรูปแบบของการผลิตเพื่อขาย และจะต้องมีต้นทุนเพิ่มมากขึ้น จนทำให้กระบวนการผลิตเพื่อการค้าเจริญได้เร็วในบ้านใหม่ แต่จากทั้งบ้านใหม่และบ้านดงก็พบว่า การควบคุมเหนือแรงงานก็คือผู้ผลิตที่มีเงินจ้างแรงงาน การควบคุมเหนือที่ดินเชิงการผลิตคือ เจ้าของสินเชื่อ และการควบคุมเหนือการผลิตคือ เจ้าของรถแทรกเตอร์และพ่อค้าในหมู่บ้าน (Hirsch 1990 : 198 - 201)

เทอร์ตัน ได้แสดงให้เห็นในประเด็นเกี่ยวกับกิจกรรมที่หลากหลายที่รัฐเข้าไปดำเนินการในระดับท้องถิ่น มักถูกเรียกรวมว่าพัฒนาชนบท โดยมีตัวแทนของรัฐเข้าไปดำเนินการ และได้มีการกำหนดรูปแบบของหมู่บ้านให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการพัฒนาชนบท ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งอำนาจในการควบคุมทรัพยากร และวิธีการที่จะบรรลุถึงการตัดสินใจในเรื่องการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น โดยมีประชาชนเป็นผู้ตาม เราจึงไม่อาจมองการพัฒนาชนบทอย่างเป็นอิสระจากบริบททางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากโครงสร้างอำนาจในท้องถิ่น (เทอร์ตัน 2533 : 50 - 53)

จากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ชุมชน และทุน ทำให้บทบาทของรัฐและทุนชัดเจนขึ้น ต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตของชุมชนเข้าสู่ระบบการผลิต ที่ต้องพึ่งพาทุนและปัจจัยภายนอกนั้น การผลิตในแนวทางนี้ยังได้สร้างแรงกดดันต่อการใช้ทรัพยากรในชุมชน โดยการละเลยที่จะมองถึง

สภาพแวดล้อมและหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการใช้ทรัพยากรภายใต้อำนาจของชุมชน และยิ่งเกษตรกรต้องผลิตเพื่อการตลาดมาก ก็ยิ่งต้องใช้ที่ดินและแรงงานอย่างเข้มข้นเป็นเงาตามตัว หากมองลึกลงไปในความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ต้องผลิตแบบใช้ทุน จะเห็นว่าทุนได้ครอบงำทั้งวัตถุประสงค์การผลิต ปัจจัยการผลิต และระบบตลาด แม้เกษตรกรจะเป็นเจ้าของที่ดินและแรงงานอยู่ก็ตาม

การศึกษาของ Piers Blaikie ได้แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นเชื่อมโยงกับการใช้แรงงานในวิธีการผลิตแบบการค้า เป็นแรงบีบคั้นจากความสัมพันธ์ในการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรและทรัพยากร นั่นคือ เมื่อมีการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นเกินศักยภาพก็ย่อมทำให้ดินเสื่อมสภาพเร็วขึ้น ส่งผลกระทบต่อผลผลิตและสภาพแวดล้อม จำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีเข้ามาปรับปรุง แต่ความแตกต่างของเกษตรกรในการเข้าถึงเทคโนโลยีย่อมแตกต่างกัน การใช้แรงงานรับจ้างจึงต้องเกิดขึ้น นั่นคือ มีการใช้แรงงานทั้งในครัวเรือนและรับจ้าง สำหรับครัวเรือนที่ต้องผลิตด้วยและไปรับจ้างด้วย การใช้แรงงานเพิ่มขึ้นจะกระทบต่อสุขภาพ (ขูดรีดแรงงานตนเอง) จึงเป็นการทำลายพลังแรงงานหรือใช้แรงงานเกินสมรรถภาพ โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาในเขมรเบีย ที่แสดงถึงการสูญเสียความสามารถที่จะจัดการวิถีชีวิตของตนเอง เมื่อรัฐสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกพืชเพื่อการค้าสองชนิด คือ ถั่วลิสง และฝ้าย แม้จะเป็นพืชคลุมดินที่ดี และได้เงินมาซื้อสัตว์เลี้ยงเพิ่มเติม แต่ต่อมาได้ขยายธุรกิจใหญ่ขึ้น ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรได้ถูกทำลายโดยไม่รู้ตัว การเลี้ยงสัตว์จึงมีข้อจำกัดทำให้เกษตรกรต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของการผลิตฝ้ายและถั่วลิสงเพียงอย่างเดียว ซึ่งต้องถูกกำหนดค่าจ้างแรงงานจากผู้ควบคุมการผลิต เหล่านี้คือการเพิ่มพัฒนาการของกระบวนการสูญเสียความสามารถของเกษตรกรที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรภายในชุมชน รวมทั้งวิถีชีวิตของตนเองด้วย (Blaikie 1985 : 125 - 129)

หากจะมองปัญหาความเสื่อมโทรมของดินแยกจากความสัมพันธ์ของคน และเห็นว่าการใช้ประโยชน์จากที่ดินเป็นเรื่องทางด้านเทคนิคด้านเดียว เมื่อดินเสื่อมก็แก้ไขที่ปลายเหตุ คือ ซื้อปุ๋ยมาใส่ และต้องใส่ปุ๋ยอยู่ร่ำไป เมื่อมีวัตถุประสงค์การแสวงหากำไรก็จะใช้ที่ดินอย่างเข้มข้น ไม่มีการพักดิน ในขณะที่ที่ดินจะอยู่ได้เพราะความผูกพันกับคนในระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต จากการผลิตเพื่อยังชีพในชุมชนนั้นการควบคุมและการใช้ประโยชน์ในที่ดินไม่เข้มข้น ส่วนแรงงานเป็นพลังการผลิตและใช้แรงงานเพื่อการยังชีพ เวลาที่เหลือเป็นการพักผ่อน เพื่อให้มีพลังในการผลิต

ต่อไป ดังนั้น ในกระแสการผลิตแบบตลาดหรือทุนนิยม ทำให้การใช้แรงงานและที่ดินเข้มข้นขึ้น ก็เพื่อให้ได้มาซึ่งสินค้าเพื่อขาย แต่ทั้งศักยภาพของที่ดินและแรงงานจะผลิตซ้ำได้ก็จะต้องมีการพักฟื้น และใช้ประโยชน์อย่างสมดุลย์ เงื่อนไขเหล่านี้เป็นปัจจัยที่เคยอำนาจให้สังคมยังคงดำรงอยู่ได้ เพราะที่ดินทำกินของแรงงานในครัวเรือนมิใช่เป็นเพียงปัจจัยการผลิตเพื่อบริโภคเท่านั้น หากยังเป็นเครื่องสร้างความเจริญของวัฒนธรรม และความมั่งคั่งของเมือง หรือความอุดมสมบูรณ์ มิได้เน้นกันที่ความกว้างใหญ่ของที่ดิน หากแต่อยู่ที่กำลังคน (แฮงส์ 2527 : 61 - 88)

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ทางการผลิตในปัจจุบันกับระบบนิเวศแล้ว เราปฏิเสธไม่ได้ว่าการขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้มาตรฐานการดำรงชีวิตสูงตามไปด้วย มีการบริโภคทรัพยากรเกินความจำเป็นขึ้นพื้นฐาน ส่วนความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีช่วยเสริมให้วิธีการนำเอาทรัพยากรมาใช้ได้ง่ายขึ้น และมากขึ้น นักวิชาการสิ่งแวดล้อมกล่าวว่า มนุษย์เป็นตัวละครสำคัญที่สุดในการทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม โดยมีเทคโนโลยีเป็นตัวเร่ง ดังนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมคือปัญหาที่รวมตัวอยู่ในกระบวนการทางด้านการพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและการหมดไปของทรัพยากรธรรมชาติ (คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ 2530 : 115 - 120)

อาพันธ์ กาญจนพันธุ์ ได้สรุปภาพรวมของการพัฒนาแบบทุนนิยมในสังคมไทยว่า ดำเนินไปบนหลักของการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยเน้นเมืองมากกว่าชนบท เป็นผู้มีทุนมากกว่าชาวนาขนาดเล็ก ทำให้คนส่วนน้อยได้ประโยชน์ ทั้งนี้เนื่องจากนโยบายของรัฐไม่ให้ความสำคัญว่าปัญหาความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้พัฒนาไปสู่ความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น เพราะหากว่าคนส่วนใหญ่ยังไม่มีโอกาสครอบครองปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินและทุนแล้ว พวกเขาไม่มีหนทางที่จะแข่งขันในระบบตลาดได้เลย ยิ่งพัฒนาที่ใช้ตลาดเป็นศูนย์กลางโดยการเพิ่มทุนและความรู้จากภายนอกชุมชนมาทดแทนระบบการผลิตเดิม และละเลยการปรับปรุงศักยภาพและความสามารถที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้ดีขึ้น ทำให้พึ่งพาทุนและความรู้จากภายนอกมากขึ้น ในขณะที่ความสามารถของท้องถิ่นค่อย ๆ ถูกทำลายจนช่วยตัวเองไม่ได้ ดังนั้น การพึ่งพาจึงเป็นลักษณะของการด้อยพัฒนาที่เกิดขึ้นในการพัฒนาแบบทุนนิยม การที่จะหลุดออกจากภาวะการพึ่งพาได้ก็จะต้องอาศัยการสร้างอำนาจต่อรอง ด้วยการเปิดให้ท้องถิ่นและชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นในการกำหนดแนวทางพัฒนาที่อิสระและเป็นประชาธิปไตย เพื่อที่จะผลักดันให้คิดถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและ

ท้องถิ่นให้มากขึ้น เพื่อเสริมสร้างอำนาจในการควบคุมปัจจัยการผลิตของท้องถิ่น และท้องถิ่นจะ
 ได้มีโอกาสเลือกแนวทางพัฒนาได้หลากหลายและดีกว่าที่เป็นอยู่ (อาเน็กซ์ กาญจนพันธุ์ 2536 :
 15 - 16)

แนวความคิดนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง สังคม
 และระบบนิเวศน์ ในที่นี้จะหมายถึงการปรับเปลี่ยนอำนาจในการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นแนวคิด
 ที่จะช่วยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ของท้องถิ่นกับเงื่อนไขในระดับมหภาค เพื่อ
 ชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาที่สอดคล้องต่อประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นอย่างมีบริบทที่ชัดเจน เพราะ
 ปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในชุมชน มักมีลักษณะเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่มีรากเหง้ามาจากความสัมพันธ์
 กับรัฐและระบบตลาดที่อยู่นอกชุมชน ซึ่งผลักดันการพัฒนาให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างส่วนต่าง ๆ
 ของระบบสังคม และระบบนิเวศน์ เช่น การที่รัฐเข้ามาผูกขาดการจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะ
 ป่าและมืองพัฒนาแต่ด้านรายได้ ทำให้ภาคพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรมได้ประโยชน์ แต่ในทาง
 กลับกัน ได้ทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรและการผลิตเพื่อยังชีพ ซึ่งยังผลให้
 เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศน์ในชนบท เกิดปรากฏการณ์ของการแย่งชิงทรัพยากร และ
 ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องยากจนลง เพราะขาดอำนาจในการควบคุมและจัดการทรัพยากร ไม่สามารถ
 ช่วยตัวเองในการยังชีพได้

4. กรอบคิดในการวิจัย

ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ กระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการ
 ทรัพยากรของเกษตรกรในป่า (Marginalization) ตามความหมายในแนวความคิดของ
 Blaikie ซึ่งอธิบายว่าการควบคุมและการใช้ทรัพยากรของชุมชนนั้น เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง
 เกษตรกรด้วยกันเอง และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับทรัพยากร แต่เมื่อถูกระทบ
 จากรัฐและทุนในกรณีของการเปลี่ยนวัตถุประสงค์ที่จะต้องผลิตเพื่อการค้า ได้สร้างแรงบีบคั้นต่อ
 เกษตรกรและทรัพยากรเป็นอย่างมาก จากการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นเกินศักยภาพและทำให้
 ทรัพยากรเสื่อม จำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีเข้ามาปรับปรุง แต่เกษตรกรแต่ละชุมชนเข้าถึง
 ทรัพยากรและเทคโนโลยีแตกต่างกัน จึงเกิดการใช้แรงงานรับจ้างขึ้น หากต้องการผลิตในปริมาณ

มาก จะมีการใช้แรงงานทั้งในครัวเรือนและรับจ้าง ส่งผลให้ครัวเรือนต้องแบกรับภาระต้นทุนสูงเกินไป Blaikie ได้ยกตัวอย่างในประเทศที่กำลังพัฒนา ที่แสดงถึงการสูญเสียความสามารถที่จะจัดการวิถีชีวิตของเกษตรกร เมื่อรัฐสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกพืชเพื่อการค้า เพื่อจะได้เงินมาซื้อปัจจัยเพิ่มเติม (อาชีพนเดิมของเกษตรกร) แต่ต่อมา ธุรกิจปลูกพืชขยายใหญ่ขึ้น ทุกอย่างเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรได้ถูกทำลายไป การเลี้ยงสัตว์จึงประสบปัญหาคือ นอกจากไม่มีที่เลี้ยงแล้ว พื้นที่ที่ถูกหาประโยชน์จากพืชพาณิชย์ได้ทำให้ที่ดินเสื่อม และใช้ทำประโยชน์อะไรไม่ได้ ซึ่งเป็นพัฒนาการของการสูญเสียความสามารถของเกษตรกร ที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรที่เคยพึ่งพาอยู่ในชุมชน (Blaikie 1985)

ดังนั้น ในกระแสการผลิตเพื่อการค้าที่มุ่งใช้ที่ดินและแรงงานอย่างเข้มข้น โดยที่ไม่คำนึงถึงศักยภาพของดินและแรงงานที่ต้องมีการผลิตซ้ำ โดยการพักฟื้นเพื่อให้เกิดความสมดุลย์ เจื่อนไซเหล่านั้เป็นปัจจัยที่เคยก่อให้เกิดชุมชนดำรงอยู่ได้ เพราะทรัพยากรที่ชุมชนเคยควบคุมและจัดการนั้นมิใช่เป็นเพียงปัจจัยการผลิตเพื่อบริโภคเท่านั้น หากยังเป็นเครื่องสร้างความต่อเนื่อง ความเจริญทางวัฒนธรรม หรือความอุดมสมบูรณ์อีกด้วย

ตลอดจนผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดของ McKinnon มาอธิบายเสริมให้เห็นความหมายของการสูญเสียความสามารถในการควบคุม และจัดการทรัพยากรของเกษตรกรในประเทศไทยชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาของไทยนั้น ชนบทมักจะถูกผนวกให้เชื่อมกับตัวเลขการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไปด้วย ทว่านับแต่ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา ความยากจนยังปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนา โดยที่เกษตรกรในชนบทหรือคนจนต้องสูญเสียอำนาจที่จะควบคุมทรัพยากรในชุมชน แล้วถูกขับออกจากการเป็นผู้ผลิตกลายเป็นแรงงานรับจ้างรายได้น้อย ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ภาพที่ปรากฏคือ คนรวยก็รวยเพิ่มขึ้น แต่คนจนก็จนลง เป็นการเพิ่มช่องว่างระหว่างชนชั้นมากขึ้น นั่นคือความหมายของการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกร คือ การสูญเสียปัจจัยการผลิต สูญเสียวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม และกฎเกณฑ์ วัฒนธรรมประเพณี ที่เคยเป็นหลักประกันในการดำรงอยู่ของเกษตรกรในชุมชนนั่นเอง (McKinnon 1992 : 120)

ในการศึกษากระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรในป่านั้ จะอาศัยกรอบคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่วางอยู่บนแนวคิด 3 ประการมาใช้อธิบาย ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

แนวความคิดแรกคือ การควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเห็นว่าชุมชนท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้ จากการที่ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกัน และทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตทั้งที่ดิน ป่า แหล่งน้ำ และแรงงานในครัวเรือน มีการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของแต่ละชุมชน มีการวางกฎเกณฑ์สืบทอดเป็นประเพณีในการควบคุมและจัดการภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติและชุมชน ซึ่งถือได้ว่าการควบคุมและจัดการดังกล่าวเป็นการสืบทอดเพื่อที่จะใช้ทรัพยากรให้ยั่งยืน แบ่งปันกันอย่างเป็นธรรมในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการใช้ทรัพยากรภายใต้หลักการเพื่อการยังชีพ ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างไม่เข้มงวด แสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน แต่เมื่อชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐและทุน ทำให้ศักยภาพของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะการเข้ามาควบคุมและจัดการทรัพยากรของรัฐ

แนวคิดที่สองคือ หลักการเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ ซึ่งพบว่าเมื่ออยู่หลายระบบ และที่สำคัญคือ ระบบสิทธิการใช้และระบบทรัพย์สินส่วนรวม ระบบกรรมสิทธิ์เหล่านี้ได้พัฒนาจากประเพณีที่ชุมชนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรเพื่อการยังชีพ แต่เมื่อรัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดการป่า รัฐยอมรับความชอบธรรมตามกฎหมายของระบบกรรมสิทธิ์เพียง 2 รูปแบบ คือ ทรัพย์สินของรัฐ ซึ่งรัฐเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์เด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว และทรัพย์สินส่วนบุคคล ซึ่งรัฐจะยอมรับโดยการออกเป็นเอกสารสิทธิ การเปลี่ยนแปลงระบบกรรมสิทธิ์เช่นนี้ ถือเป็นการเปลี่ยนจากระบบที่มีชุมชนเป็นผู้ควบคุมและจัดการ มาเป็นระบบที่รัฐเป็นผู้ควบคุมและจัดการแทน ซึ่งจะมีผลต่อความมั่นคงในการถือครองที่ดินของเกษตรกรแต่ละคนแตกต่างกัน ในเงื่อนไขที่ต้องถูกดึงเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์มากขึ้น ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขในการเข้าถึงทรัพยากรและปัจจัยการผลิต โดยมีปรากฏว่าเกษตรกรขนาดเล็ก จะเสี่ยงต่อความสูญเสียความมั่นคงในการถือครองมากกว่าเกษตรกรขนาดใหญ่ เมื่อต้องเผชิญกับสภาวะดังกล่าว เกษตรกรขนาดเล็กมักจะยึดติดอยู่กับความมั่นคงตามประเพณี ที่ผูกติดอยู่กับกลุ่มเครือญาติและชุมชน แต่ความมั่นคงตามประเพณีเช่นนี้กำลังสูญเสียศักยภาพไป เมื่อการควบคุมทรัพยากรของกลุ่มตระกูลและชุมชนถูกทดแทนด้วยการถือกรรมสิทธิ์โดยรัฐและกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลมากขึ้น

แนวคิดที่สาม คือ กระบวนการดึงเกษตรกรและชุมชนเข้าสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยม จะสร้างเงื่อนไขให้ชุมชนท้องถิ่นต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงของระบบการผลิตได้มากขึ้น เพราะระบบตลาดจะผลักดันการในการผลิตทั้งหมดให้กับเกษตรกร ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เพิ่มต้นทุนจน

ทำให้การผลิตไม่คุ้มกับการสูญเสียแรงงานและความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และการใช้ความสัมพันธ์เชิงหนี้สินสร้างพันธะผูกพันให้เกษตรกรต้องติดอยู่กับการผลิตเพื่อขาย แม้จะได้ราคาต่ำมาก เช่น ไม่สามารถพัฒนาระบบการผลิตให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นได้ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียที่ดินและกลายเป็นคนงานรับจ้าง อย่างไรก็ตาม ในช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยมนี้ เกษตรกรบางส่วนยังคงมีศักยภาพในการปรับตัวอยู่บ้าง จากการผสมผสานเงื่อนไขของทุนและระบบความสัมพันธ์ในชุมชน เพื่อแสวงหาทางเลือกการผลิตที่หลากหลาย แต่ศักยภาพดังกล่าว จะแสดงออกมาแตกต่างกันในชุมชน และกลุ่มเกษตรกรที่เข้าถึงทรัพยากรได้แตกต่างกัน นั่นคือ กระบวนการดึงเกษตรกรและชุมชนเข้าสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยม จะมีผลต่อการเบียดขับเกษตรกรให้สูญเสียอำนาจในการควบคุมทรัพยากรได้หลากหลาย และแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากร และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐ ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาอย่างเจาะลึกเป็นกรณี ๆ ไป

กรอบคิดเหล่านี้ จะเป็นแนวทางในการนำไปวิเคราะห์และอธิบายถึงกระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของเกษตรกรในป่า อันเกิดจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างรัฐ ทุน และชุมชน ที่ได้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการผลิตของเกษตรกรว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. จะได้เข้าใจและได้ทราบถึงศักยภาพของชุมชน ในการควบคุมและจัดการทรัพยากร เพื่อที่จะหาแนวทางพัฒนาและจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน
2. เพื่อที่จะเข้าใจถึงระบบกรรมสิทธิ์ที่พัฒนามาอย่างหลากหลายในชุมชน ซึ่งจะเห็นทางเลือกในเชิงนโยบายการพัฒนาและการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับชุมชน
3. จะทำให้เข้าใจถึงศักยภาพและการปรับตัวของเกษตรกร ในระยะการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้า เพื่อที่จะเปิด โอกาสให้ชุมชนสามารถพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม

6. ขอบเขตและวิธีวิจัย

ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนเกษตรกรที่เป็นชาวไทยพื้นราบ ใน 2 หมู่บ้าน คือ บ้านปางฮ้าง หมู่ที่ 1 และบ้านปางม่วง หมู่ที่ 2 ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีครัวเรือนทั้งสิ้น 414 ครัวเรือน ประชากรรวม 1,700 คน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ไร่ข้าว และค้าขาย เป็นชุมชนที่อาศัยและทำกินอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

เกณฑ์การเลือกพื้นที่ศึกษา

ก. เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีประชาชนเข้าไปทำกินและอาศัยอยู่ทั้งก่อนและหลังประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ อีกทั้งประชาชนมีวิถีชีวิตทางด้านการเกษตรย่อมเกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ป่าและทรัพยากรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องการดำรงชีวิตทั้งในชุมชนและนอกชุมชน เช่น แหล่งต้นน้ำลำธารที่จะกระทบต่อสภาพแวดล้อมโดยรวม

ข. มีหน่วยงานของรัฐเข้าไปควบคุมและจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน คือ หน่วยงานจัดการต้นน้ำแม่ฮ้าง หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย ที่ ทป. 5 (หมอกฟ้า) ประเด็นสำคัญคือการเข้าไปปลูกป่าของกรมป่าไม้ เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าได้ขยายกับพื้นที่ทำกินของเกษตรกรจึงเกิดความขัดแย้งระหว่างสิทธิการใช้ของชุมชนกับระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ

ค. พื้นที่ศึกษามีการใช้ที่ดินและทรัพยากรในชุมชนที่หลากหลายตามสภาพพื้นที่ ทำให้การเข้าถึงทรัพยากรของเกษตรกรแต่ละครัวเรือนแตกต่างกัน เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ และเพื่อเน้นทวนการ จึงทำให้ที่มาของรายได้และการใช้ทรัพยากรต่างกัน ทั้งยังมีบุคคลภายนอกเข้ามาครอบครองและร่วมใช้ทรัพยากรของชุมชนมากขึ้น โดยการซื้อขาย ทำให้เกษตรกรสูญเสียที่ดินทำกินมากในบ้านปางฮ้าง เพราะพื้นที่มีทัศนียภาพสวยงามตามที่ธุรกิจทุนต้องการ

ง. การใช้พื้นที่เพื่อปลูกพืชพาณิชย์เพิ่มขึ้น มีการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ชีโอเมล็ดพันธุ์ มีการกู้เงินจากธนาคารและกู้จากนอกระบบ กล่าวคือ มีการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ภาวะการเพิ่มทุนในการผลิตมีสูงและเข้าสู่ระบบทุนนิยม แล้วกำลังประสบความล้มเหลวจากการผลิตในรูปแบบที่ต้องใช้ทุน แต่เกษตรกรก็ปรับตัวจากการถูกผนวกเข้าสู่ระบบเพื่อการดำเนิน โดยมีอาชีพที่หลากหลายมาก

ขึ้น รวมทั้งหันกลับไปผลิตเพื่อการยังชีพอีก เมื่อมองโดยรวมแล้ว เกษตรกรมีแนวโน้มจะเปลี่ยนไปเป็นคนรับจ้างมากขึ้นในชุมชนทั้งสอง

จ. หมู่บ้านทั้งสองอยู่ในเขตป่าสงวนเหมือนกัน มีความแตกต่างกันทางลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ และมีความแตกต่างจากความสัมพันธ์ที่มีต่อรัฐและทุนที่เข้ามาควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนคือ บ้านปางอ่างที่ทำกินส่วนใหญ่อยู่บนที่สูง เมื่อรัฐเข้าไปจัดการป่าจึงได้รับผลกระทบมากกว่าพื้นที่ทำกินบ้านปางม่วง

ฉ. มีการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ อยู่ภายใต้ระบบปัจเจกมากขึ้น เช่น มีการขุดบ่อน้ำของตนเอง มีการจับจองที่ไร่เป็นของตนเอง มีการมรดกสิทธิ์ในที่ดินของตนเอง กลุ่มทางสังคม เช่น กลุ่มเหมืองฝายหายไป การใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการค้ามากขึ้น

ช. ทั้งสองหมู่บ้านตั้งมานานประมาณ 200 ปี การวิเคราะห์ย้อนหลังจะช่วยให้เข้าใจหลักเกณฑ์และความเปลี่ยนแปลงในการควบคุมและใช้ทรัพยากรที่เกิดขึ้น ได้ชัดเจนมากขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัยในการเก็บข้อมูลสนาม

ผู้ศึกษาได้แบ่งแหล่งที่มาของข้อมูลออกเป็น 2 ระดับ คือ

ก. การศึกษามาจากเอกสารซึ่งได้จากงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรในภาคเหนือและพื้นที่ใกล้เคียง เป็นงานศึกษาทั้งต่างประเทศและในประเทศ รวมทั้งหนังสือและบทความทั้งของต่างประเทศและในประเทศ ที่ใช้เป็นแนวคิดและกรอบคิดในการศึกษา และข้อมูลในแผนที่ศึกษาได้แก่

1. ข้อมูลด้านนโยบายของหน่วยงานรัฐ ที่เข้าไปมีความสัมพันธ์กับชุมชน ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลระดับกว้าง เช่น การประกาศป่าสงวนแห่งชาติ การปลูกป่า การกำหนดพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติ (จากสำนักงานป่าไม้เขตและป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่ รวมถึงหน่วยงานของกรมป่าไม้ในพื้นที่ศึกษา) ข้อมูลแหล่งเงินทุน (จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์อำเภอแม่แตง) ข้อมูลการกั้นพื้นที่ป่าปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (จากสำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัดเชียงใหม่) และข้อมูลการออกเอกสารสิทธิในพื้นที่ศึกษา (จากสำนักงานที่ดินอำเภอแม่แตง) เพื่อจะได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ รวมถึงพัฒนาการการเข้าไปควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน จากการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนซึ่งเป็นเงื่อนไขจากภายนอกชุมชน ว่ามีผลต่อชุมชนอย่างไร

2. ข้อมูลทางด้านกายภาพที่จะบอกถึงที่ตั้งและอาณาเขต รวมถึงลักษณะของพื้นที่ ทำให้เห็นพัฒนาการการใช้พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปควบคู่กับการพัฒนาของรัฐที่มีต่อชุมชน เป็นแผนที่สังเขปจังหวัดเชียงใหม่ แผนที่สังเขปที่ระบุที่ตั้งของหมู่บ้าน แผนที่ระวาง 4747 II ลำดับชุด L 7017 มาตราส่วน 1 : 50,000 แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านและพื้นที่ทำกิน แผนที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงแม่ต๋ายกฎกระทรวง มาตราส่วน 1 : 200,000 พร้อมด้วยแผนที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง มาตราส่วน 1 : 400,000 แสดงพื้นที่กันออกจากรูปป่าสงวนแห่งชาติ รวมถึงแผนที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย มาตราส่วน 1 : 200,000 และแผนที่สังเขปการปลูกป่าในพื้นที่ที่จะแสดงให้เห็นการใช้พื้นที่ซ้ำซ้อนกันระหว่างรัฐและชุมชน

3. ข้อมูลจากการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชุมชน และของเอกชนภายนอกชุมชน มาสร้างที่อยู่อาศัยและสถานบริการท่องเที่ยว เพื่อจะได้เห็นถึงการใช้ทรัพยากรที่หลากหลายและ มีผลต่อชุมชนอย่างไร

ข. ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามซึ่งเป็นการสำรวจเบื้องต้นในระดับกว้าง และระดับครอบครัว โดยการสัมภาษณ์และจดบันทึกในเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เจาะลึก ไม่เน้นแบบสอบถาม โดยแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนแรก การสำรวจเบื้องต้นในระดับกว้างจากจำนวนประชากรทั้ง 414 ครอบครัว เพื่อที่จะศึกษาเกี่ยวกับลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

- สภาพทั่วไปของหมู่บ้านทั้งสอง เพื่อทราบถึงศักยภาพของพื้นที่ด้านกายภาพ รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานและสวัสดิการของรัฐในชุมชน

- โครงสร้างทางอาชีพ ซึ่งแบ่งตามประเภทการใช้ที่ดิน คือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ รับจ้างค้าขาย อื่น ๆ ซึ่งแต่ละอาชีพมีความแตกต่างกันในการใช้พื้นที่ สามารถจะบอกถึงที่มาของรายได้ รายจ่าย ทั้งในและนอกภาคการเกษตร ที่จะเป็นเงื่อนไขต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกร

- การศึกษาของเกษตรกรในชุมชน เพราะเป็นตัวกำหนดทางด้านอาชีพ และการใช้แรงงานในภาคเกษตรไปสู่ภาคอื่น ๆ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การสืบทอดประเพณีการผลิตของชุมชนหายไป

- ลักษณะการถือครองที่ดินและจำนวนที่ดินที่ครอบครองอยู่ ซึ่งจะแสดงถึงความสามารถที่จะควบคุมและจัดการทรัพยากรของตนเองได้ในระดับหนึ่ง และยังเป็นเครื่องชี้ถึงความแตกต่างของสถานภาพเกษตรกรด้วยตนเอง และทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ทางการผลิตภายในชุมชนกับภายนอกชุมชน รวมถึงการใช้พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

- ทรัพย์สินของครัวเรือนที่นอกจากจำนวนและประเภทการถือครองที่ดิน ก็คือ ลักษณะบ้าน ทรัพย์สินที่แสดงถึงสถานภาพของเกษตรกรทางสังคม เช่น รถยนต์ เครื่องใช้ในบ้าน และเครื่องมือการเกษตร

- แบ่งเกษตรกรออกเป็น 3 กลุ่ม จากทั้ง 2 หมู่บ้าน ตามลักษณะทางกายภาพการผลิต และสังคม โดยจัดข้อมูลเป็น 3 ระดับ จากจำนวนที่ดินที่ถือครองโดยใช้เกณฑ์คือ มีที่ดิน 10 ไร่ขึ้นไป มีที่ดิน 10 ไร่ลงมา และอีกกลุ่มคือ ไม่มีที่ดินเลย และมีส่วนประกอบอื่นๆ เช่น การเป็นเจ้าของเครื่องมือการเกษตร เอกสารสิทธิในที่ดิน ลักษณะที่อยู่อาศัยถาวรหรือไม่ตามสภาพของท้องถิ่น และทรัพย์สินอื่นๆ เช่น รถยนต์ จักรยานยนต์ โทรทัศน์ ตู้เย็น น้ดลุม เตาแก๊ส และที่สำคัญคือ สอบถามจากผู้อาวุโสและผู้ใหญ่บ้านรวมถึงกลุ่มศรัทธาวัด เพื่อจะได้กลุ่มตัวแทนเกษตรกรจาก 3 กลุ่ม กลุ่มละ 15 ครัวเรือน ตามสัดส่วนของครัวเรือนแต่ละหมู่บ้าน

ขั้นตอนที่สอง จะได้เกษตรกรซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มรวม 45 ครัวเรือน สัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนและผู้ที่เกี่ยวข้องแบบเจาะลึกในประเด็นดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง การบุกเบิกที่ดินทำกิน และการสืบทอดมรดก วัตถุประสงค์ในการผลิตของครัวเรือน จะเป็นตัวชี้ถึงการพึ่งพาระบบตลาด แหล่งทุน รวมถึงการจัดระบบการใช้ที่ดิน โดยคำนึงถึงศักยภาพของพื้นที่ในแต่ละแห่งด้วยเหตุผลอย่างไร และคำนึงถึงสภาพแวดล้อมอย่างไร เพื่อที่จะดูว่าการใช้พื้นที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชนหรือไม่อย่างไร

ประเด็นที่สอง การจัดการแรงงานในครัวเรือน และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน และปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการผลิต ซึ่งจะช่วยให้ทราบแนวโน้มต่อการกำหนดวิถีชีวิตของเกษตรกรในการเข้าสู่ระบบทุนนิยม เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนอย่างไรในสถานการณ์ปัจจุบัน

ประเด็นที่สาม ความต้องการความมั่นคงในการถือครองที่ดิน เพื่อที่จะคงไว้ซึ่งที่ดินทำกิน หรือต้องการไว้เป็นหลักค้ำประกันเงินกู้ ในกรณีที่มีการซื้อขายที่ดินทั้งมีเอกสารสิทธิและไม่มี เพื่อที่จะดูว่ามีการขายที่ดินแล้วนำเงินไปทำอะไร และเปลี่ยนอาชีพหรือไม่ จะสะท้อนให้เห็น

แนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ได้มีผลกระทบต่อการควบคุมและจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดินและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรอย่างไร

ประเด็นที่สี่ การใช้ทรัพยากรของครัวเรือน เช่น ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไร รวมถึงแหล่งน้ำทั้งเพื่ออุปโภคบริโภคจากไหน มีการจัดสรรหรือสัมพันธ์กับครัวเรือนอื่นอย่างไร เพื่อทราบถึงพัฒนาการใช้ทรัพยากรของชุมชนว่ายังเป็นของชุมชนหรือของปัจเจกชนมากขึ้น

ประเด็นที่ห้า ภาวะเศรษฐกิจที่ต้องมีความสัมพันธ์กับรัฐและทุน โดยมองผ่านระบบการผลิตที่มีการใช้แหล่งทุนจากไหน กิจกรรมที่ผลิตรวมถึงผลตอบแทน และสัมพันธภาพถึงกิจการที่กั้มเงินมาลงทุน การเข้าถึงแหล่งทุนโดยวิธีการใด สภาวะการชำระทุน เพื่อที่จะทราบถึงการเข้าสู่ระบบตลาดเกษตรกรรมวิธีการหรือผลกระทบอย่างไรต่อความสัมพันธ์นั้น

ประเด็นที่หก สัมภาษณ์ผู้อาวุโส แก้ววัด (ศรัทธา วัด) และผู้ที่เชื่อถือได้ เกี่ยวกับประวัติหมู่บ้าน การดำรงชีพก่อนประกาศเป็นป่าสงวนและหลังประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ การใช้ทรัพยากรดั้งเดิมของชุมชนตามแนวความคิดที่เสนอไว้ (ในการนำเสนอข้อมูลบุคคลจะไม่อ้างชื่อจริงของผู้ให้สัมภาษณ์ แต่ชื่อจริงที่ปรากฏในท้ายบรรณานุกรมนั้นจะไม่ตรงกัน)

ประเด็นที่เจ็ด สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ที่มีพื้นที่ปลูกป่ากับการทำกินของเกษตรกรซ้ำซ้อนกัน ในประเด็นของการยอมรับหรือมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

ประเด็นที่แปด สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์และเจ้าหน้าที่กลุ่มสหกรณ์เพื่อการเกษตร เพื่อจะทราบถึงภาวะการกั้มเงินของเกษตรกรในการเพิ่มทุนเพื่อเข้าสู่ระบบตลาด

การประมวลและวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลทั้ง 414 ครัวเรือน มาประมวลเป็นรูปของตารางแสดงความสัมพันธ์ทางคุณภาพ (Matrix table) ของประชากรทั้งหมด และร้อยละของการกระจาย ส่วนข้อมูลเจาะลึกจะจัดข้อมูลและเสนอตามแนวความคิดที่เสนอไว้ เพื่อหาความสัมพันธ์ที่เป็นเงื่อนไขต่อกระบวนการสูญเสียความสามารถในการควบคุม และจัดการทรัพยากรของชุมชนเกษตรกรในป่าตลอดจนรายงานจะเป็นการประมวลและวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ 2 หมู่บ้าน โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์กับสิทธิการใช้ และการมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐ ทุน โดยมองผ่านความ

สัมพันธภาพการผลิตตามเงื่อนไขของสังคมที่มีพัฒนาการมาเกือบ 200 ปี ซึ่งมีความแตกต่างกันของแต่ละหมู่บ้าน และจะเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นการเปลี่ยนแปลง 2 ระยะด้วยกัน คือ ก่อนที่รัฐจะเข้ามาดำเนินการประกาศพื้นที่เป็นป่าสงวนและมีนโยบายปลูกป่า กับระยะหลังที่กรรมสิทธิ์เปลี่ยนแปลงไป และเข้าสู่ระบบการผลิตแบบทุนนิยม ซึ่งจะเขียนและสรุปข้อมูลโดยการพรรณาเชิงคุณภาพเป็นหลัก เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นกระบวนการที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของเกษตรกร และสภาพแวดล้อม กับการปรับเปลี่ยนในความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษา

7. เนื้อหาของวิทยานิพนธ์โดยสังเขป

วิทยานิพนธ์ประกอบด้วยเนื้อหา 7 บท คือ บทที่ 1 เป็นบทนำ จะกล่าวถึงความสำคัญของประเด็นปัญหา วัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา แนวคิดทฤษฎีและงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการอบคิดและขอบเขตในการศึกษา รวมทั้งระเบียบวิธีศึกษาวิจัย บทที่ 2 เป็นเรื่องลักษณะทั่วไปของหมู่บ้าน โดยจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐานในเชิงภูมิศาสตร์และระบบนิเวศ การขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ การใช้และถือครองที่ดิน บทที่ 3 เสนอวิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า ซึ่งจะแบ่งออกเป็น 4 ยุค คือ ยุคของการตั้งถิ่นฐาน ยุคทำไม้ ยุคพืชพาณิชย์ และยุคการแข่งขันทรัพยากร บทที่ 4 เป็นอำนาจชุมชนและรัฐ ในการควบคุมและจัดการทรัพยากร ซึ่งจะแบ่งออกเป็น อำนาจชุมชนในการควบคุมและจัดการทรัพยากรการผลิต และป่า ความขัดแย้งระหว่างอำนาจชุมชนและอำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากร บทที่ 5 จะกล่าวถึงการสืบทอดและการสูญเสียที่ดินทำกิน ในประเด็นของการเข้ามาของระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย กับปัญหาความขัดแย้งระหว่างระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชนกับระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลที่จะนำไปสู่การสูญเสียที่ดินทำกิน บทที่ 6 จะกล่าวถึงการสูญเสียความมั่นคงในชีวิต เกี่ยวกับการปรับตัวของเกษตรกรภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ชุมชน และทุน ในระบบการผลิตแบบทุนนิยม โดยการวิเคราะห์ถึงการปรับเปลี่ยนอำนาจในการผลิตของเกษตรกร ผ่านความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เคยสามารถควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน แต่ต้องสูญเสียความสามารถ และตกอยู่ภายใต้วงจรของทุน บทที่ 7 เป็นบทสุดท้าย จะเป็นการอภิปรายข้อค้นพบในเชิงทฤษฎี และได้แย้งกับการศึกษาอื่นในประเด็นคล้ายคลึงกันและข้อเสนอแนะจากการศึกษา